

Knjiža 7.

Življenje in svet

Štev. 20.

Ljubljana 16. maja 1930.

Leto 4.

Jovan Cvijić (1865–1927)

**veliki iniciator kongresov slovanskih geografov in
etnografov**

Lesorez slikarja-grafika E. Justina

Delu slovanskih geografov in etnografov posvečata to številko

uredništvo in izdajateljstvo

B. Borko

Geografi

*Važen je južni, severni tečaj,
Amundsen, Nansen, Scott . . .
važni pingvini in albatrosi . . .
O. Župančič.*

V nemalo zadrego bi me spravil, če bi mi kdo velel: Matematiki zborujejo, napiši o njih lepo besedo, predstavi jih občinstvu! Klobuk dol pred matematiki! Njihova znanost je tako mogočna in toli prepričevalna, da se zdi, kakor bi vse druge stale v njeni senci. Da je matematika sila visoka, resna in koristna veda, je tako nesporno, kakor je k sreči nesporna poštrevanka; potemtakem so tudi matematiki možje izredno močnega intelekta, resni in stvarni, kakor so vse njihove številke, formule in geometrične oblike pravi prisilni jopiči za našo vzvihrano fantazijo. Toda velika prednost, ki jo ima matematika pred drugimi vedami, splendidna, a stroga osamljenost matematičnega, k samim abstrakcijam nagnjenega razuma, je nemara tudi njena slabost. Matematike-znanstvenike občudujemo, a jih ne moremo ljubiti. Čeprav je genialni Henri Poincaré odkril v matematičnih stvaritvah harmonično lepoto in pokazal, kako široke so meje, v katerih se lahko giblje matematična fantazija, bo vedno večini ljudi iz njenih knjig, iz njenih formul in števil vel tisti hlad, ki ga imajo samo brezlične reči. Tu je razum sam, čist, brez dvoma zdrav in obdarjen z največjo popolnostjo v svoji miselno-logični funkciji, a ker je samo razum, ne vzbuja navdušenja, zanešenosti, požrtvovalnosti. Veliki matematiki niso bili nikdar osrečevalci človeštva, čeprav so njih zasluge ogromne. Oni niso dajali ljudem iluzij. Da povprečen človek, ki se ne bavi z neko določeno vedo, to vedo vzljubi, da prisostvuje delu njenih strokovnjakov kot hvaležen »kibic« in da mu zanimanje za njo blagodejno vpliva na življenje, mora biti z njo zvezan ne samo z razumom, marveč tudi s čuvstvi in s fantazijo. Razumem, da nekateri ljudje najdejo v številkah notra-

njo slast in da z nekakim zadoščenjem rešujejo matematične probleme, toda njihovo zadoščenje prihaja od samodopadanja intelekta, ki sadistično muči samega sebe, dokler ne najde edine, že v naprej dane, hladne, neizpremenljive resnice.

K sreči mi ni treba pisati o matematiki, marveč o geografih. Postavil sem nalašč kot kontrast matematike in vede o številkah vedo o zemlji, o njenih oblikah, o njenem stalnem inventarju, o njenih krajih in ljudeh. Primerjajte katerokoli matematično formulo s katerimkoli izsledkom zemljepisne vede, ali pa se spomnite šolskih ur, pa vam ne bo ležala na dlani samo razlika med obema vedama, marveč tudi vzrok, zakaj nam je zemlja bližja od pravilnosti toli koristnih matematičnih abstrakcij. Geografija je pojem za znanje, ki ga lahko vzljubiš, ki ti utegne viliti toliko strasti, da ostaviš kakor Nansen komaj poročeno ženo in greš za več let na severni tečaj; to je veda, ki podi svoje navdušence v pustinje, na vrhove Himalaje, v najtežje klimatične in druge okoliščine in jih vendar ne razočara. Veda, ki so ji kumovali veliki pustolovci, ki je vznikla tako iz praktičnih potreb trgovca in vojskovodje, kakor iz večnega romantičnega nagiba v ljudeh: odkriti neznano, spoznati svet, ki ga naseljujemo, do skrajnih meja; veda, ki je v svojih bistvenih dognanjih strogo ekzaktna in vendar — prav kakor zgodovina in umetnost — tvori ob sodelovanju (z vsemi znanstvenimi metodami vkročene) fantazije. V matematičnih stvaritvah ni hrepenenja — želja, da rešiš račun, še ni hrepenenje v pravem pomenu besede —, ni nostalgije, ni tistih romantičnih prvkov, ki je zanje dojemljiv tudi današnji protiromantičen človek. V anatomiji imaš poleg suhe stvarnosti še melanholijo minljivosti vsega živega, takisto v mnogih drugih vedah; estetika oblik in neki čuvstven odnos vedno dajejo suhi stvarnosti bolj ali manj mika-

poleg naravoslovja tisti panogi človeških vednosti, ki ljudem iz »široke množice« najbolj dopuščata blagohotno. »kibiciranje«. Zato kajkrat zemljepiscem ploskamo od srca, zato jih s tako slastjo sledimo pri njihovih raziskavanjih in zato je težko najti le en geografski problem, ki bi bil inteligentnemu človeku tudi v poljudni, splošnem okusu prirojeni obliki nezanimiv.

Poznam knjigo, ki je ena najzanimivejših na svetu, ki jo listaš vedno znova in znova in se je svoj živi dan ne naveličaš. To knjigo so dali človeštvu geografi in je v vseh jezikih bistveno isto, enako umljiva v vseh geografskih višinah in širinah; kako se imenuje, je čitatelj takoj uganil. Atlas je sestavljen s svojevrstno pisavo; malo truda je treba, pa se jo naučiš brati. Ko imaš osnovne geografske pojme, se lahko ob pustih jezenskih večerih skloniš nad karte. Medtem ko zunaj dežuje, te vodi pot fantazije od točke do točke na zemljevidu, drvi od celine do celine, preskakuje morja, počiva na otokih, gleda daljne oceane in vidi Ande v jutranjem solncu. Ali veš, katere reke se spuščajo s srednjeazijske višine na indijsko ravan? Ah, Ganges, lotosi na njegovih vodah! In potlej: »Kam se izliva Volga, mati ruskega sveta?« Pogledaj velika pristaniška mesta: obkorej je sedaj v New Yorku?

Gledaš zemljevide in se ti zdi, da opazuješ našo zemljo z drugega planeta, da si vzvišen nad njo, da se obrača zaradi tebe in se ti na povelje kaže z vseh strani. Prednost sodobnega človeka je, da potuje z duhom po vsej zemlji; njegova z znanjem podprta fantazija že dokaj razločuje oblike polarne pokrajine in si onkraj oceana ne zamišlja fantastičnih dežel, kakor jih je videl Ptolomejev sodobnik in še srednjeveški človek. Ni več neodkritih celin. Bogovi se niso umaknili pred človekom samo z Olimpa, marveč celo z Mount Everesta. Geografi so prodrli v neprehodne goščave osrednje Afrike, preiskali so domalega vse, kar je še bilo neznanega; le malo lis je na svetovnem zemljevidu. Ne čakajo nas preseñčanja velikih odkritij, daljave postajajo spričo modernih občil čedalje manjše, oddaljeni narodi se pomikajo vedno bližje. Mislili bi, da bo kmalu tudi v geografiji zavladal dolg čas.

Toda, če so minile dobe velikih odkritij, če Zeppelin napovedujejo za bodočnost počitniške izlete okoli sveta, če Sven Hedin ali Nansen ne moreta več zadosti nasititi naše požrešne fantazije,

nikar misliti, da se je geografija izčrpala in povsakdanjila. Po dobi vihravih odkritij in mladostnih vznemirjenj je nastopila doba moškega dela; geografija se vrača k svojemu izhodišču, k ožjemu, najbližjemu krogu zemlje. Proučujejo se nešteta podrobna vprašanja, številne posebnosti in razlike; zbira se gradivo, ki je sicer drobno, vendar pa nič manj zanimivo od tako zvanega velikega geografskega materiala. Geografija je razdeljena že na celo vrsto panog, ima svoje različne specialiste. Nekateri so geografi-geologi; bavijo se z lastnostmi tal, proučujejo prirodne pogoje človeških selišč. Drugi studirajo prezanimive odnose med zemeljskimi činitelji in človeško zgodovino; tretji ustvarjajo na geografski podlagi zgodovino gospodarskega razvoja. Potem so tu fizikalni geografi. Pa imaš hidrologe, ki so se posvetili proučevanju vod, oceanografe, ki ti povedo mnogo zanimivega o vplivu morja na človeško zgodovino in sedanost. Koliko dragocenega gradiva je spravilo na dan proučevanje geografske razširjenosti rastlin in živali. V vsaki teh panog se je gradivo že tako razbohotilo, da je treba za njo posebnega strokovnjaka. Potem so v najožji zvezi z geografijo meteorologi, vremenoslovci, čijih važnost raste s pomenom in razširjenostjo zračnega prometa. Geografi svoje sorte so topografi in kartografi; v tem znanstvenem mišljivejšu hodijo zamišljeno naokrog geografi statistiki, ki pretvarjajo vse v številke, kakor termi les v hranu. Potem pa — na meji med geografijo in zgodovino — etnologi narodopisci. Da nismo še katerega pozabili? Stavim, da smo — no, kaj bi bilo čitatelju pomagano z leksikonsko temeljitostjo? Kakor vsaka znanost, kaže tudi sodobna geografija močno rast na široko in globoko; iz njenih vej poganja čedalje več mladik, njeno področje se vedno bolj parcelira v posamezne samostojne odseke s svojimi specialno izobraženimi delavci.

Geografija že zdavnaj ne obstoji več v samem naštevanju krajev in selišč, v spoznavanju zemeljskih prostorov. Prvoten atlas se je sila razmnožil; imamo karte, ki nam kažejo stanje in gibanje najrazličnejših pojavov; nimamo samo kart morskih in zračnih tokov, marveč tudi karte človeških socialnih in kulturnih odnosov. Geografija je proniknila v vse, kar je zemeljskega in v vse, kar je človeškega; nje najlepše hotenje je, da razodene slednji pogoj skupnosti med narodo in človeštvom, med ljudmi in člo-

veštvom. In danes vemo, da ni slučajno, kakšno obliko imajo socialni in kulturni procesi, da pri njih začudo sodeluje tudi konfiguracija tal, vlažnost ali suhost ozračja, stopnja geografske širine in dolžine. Geografija v veliki meri raziskuje materialne pogoje človeškega življenja. Nje koristnost za njegovo praktično plat je neprecenljiva. Kakor zgodovina, nas tudi sodobna geografija prepričuje, da beseda domovina ni prazen zvok, da smo do neke mere s svojimi predniki vred pro-

dukt tal in da se v mikrokozmu našega ožjega kraja kažejo isti čudoviti zakoni, vzroki in učinki, kakor v makrokozmu naše zemlje, ki je zopet le mikrokosmos v vesoljstvu. Vrnimo se k zemlji, ljubimo svet ven iz svojega majhnega gnezda! To pa, kajpak, ne bo pomirilo našega hrepenenja po daljavah, po širokem, pisnem svetu. Tam bomo radi geografi v klasičnem pomenu besede, četudi bolj ali manj le pri — Atlasu.

Dr. Valerij Goetel,

prof. na rudarski akademiji v Krakovu

Varstvo prirode

in njen pomen za slovanstvo

Dr. Valerij Goetel

Prirodna obleka krajev, na katerih živimo, je podlaga vsega početja našega življenja. Od prirode je odvisna oblika in

vsebina človeškega bitja, znanost, umetnost in kultura narodov.

Globok in blažilen pomen te resnice za človeštvo ograža razvoj sodobne civilizacije. Zemeljska obla izpreminja in bo nadalje izpreminjala svojo podobo. Za desetine milijonov novih ljudi so nastale in bodo nastale vasi in mesta, že obstoječe naselbine se bodo povečale v širino in v višino, množica cest in vsakovrstnih komunikacijskih sredstev bo prepredla svet s čedalje gostejšo mrežo. Številnejša postajajo središča obrti in trgovine, kot osredki krvi, krožeče v ogromnem organizmu človeškega podjarmljenja zemlje, šotovino in nerodovitno zemljo bosta spravila pod upravo kmetijstva plug in stroj. Marsikatera pokrajina, ki se danes zdi nemogoča za bivanje, se izpremeni s človeškim trudom v izboren teren za bivanje in vedno večja bo množina krajev, ki so, kakor nekatere današnje zapadnoevropske države, skoro eno samo središče industrije, rudnik, kamenolom in skladišče blaga.

Spričo tega elementarnega razvojnega procesa človeštva se priroda umika in se bo vedno krčila. V visoko civiliziranih deželah ne le da spadata pojma o puščavi in pragozdu že v davno preteklost, temveč naletiš, kakor n. pr. v Belgiji, v vsej obširni državi težko na majhen košček nepredelanega in ne »urejenega« gozda, a od živali je ostal le še zadnji ubogi ptiček in v vrtu gojena srnica. Še celo tam, kjer je še do nedavna kraljevala divja zver, na ogromnih prostranostih

Azije in Afrike, so kolonizatorji in lovci povzročili take izpremembe in opustošenje, da je s teh pokrajin začel izginjati njih najlepši kras: v svobodi in prostosti živeča žival.

Proti temu procesu se je začela buditi med civiliziranimi družbami reakcija. S časi velikih vzgojiteljev človeštva, J. J. Rousseauja in I. Ruskina, ki sta dvignila svoj glas v obrambo prvotnega obličja zemlje, se je začelo gibanje za varstvo prirode.

Ideologija varstva prirode je zrastle iz nevarnosti, grozečih človeštvu zaradi tega, ker je enostransko civilizacijsko orientirano in se odvrta od prirode, matere vsakega živega bitja, torej tudi človeka. Med temi nevarnostmi se kaže po pravici škoda za fizično zdravje, ki jo povzroča dejstvo, da živé ogromne množice ljudi stisnjene v velikomestnih središčih, kar je proti prirodnemu načinu življenja; nič manjša ni škoda za živčevno in moralno stanje, ki nastane iz tega življenja; naposled negativne posledice za gospodarsko življenje, zvezane z uničenjem pokrajine, gozdov in živali.

Temu realnemu vzroku za varstvo prirode odgovarja njegova idejna stran. Motivi estetične narave, kažejo potrebo varstva pokrajine zaradi njene lepote, podobno kakor se varujejo umetniška dela zaradi svoje lepote; motivi historično-spominski, izvirajoči iz želje, da se ohranijo tvorbe prirode, s katerimi so v zvezi kakšni zgodovinski spomini; končno motivi prirodoznanstveni, izhajajoči iz potrebe, da se ohranijo za znanost neprecenljiva prvotna mesta — se spletajo tu v veliko celoto. Z njimi gresta skupno in dajeta varstvu prirode vseskozi demokratičen in sodoben značaj želja, da se varuje izvestna pokrajina s posebno okolico, tvoreča značaj domovine, in vzgojevalni element, kažeč na prirodo kot na večer vrelc življenske radosti, duševnega zdravja in prostosti.

Na ta način se je zgodilo, da se je v človeštvu poleg splošnega nagiba po civilizaciji izcimilo mogočno gibanje, kliče po »povratku k prirodi«. Te dve težnji sta tu pa tam trčili skupaj v velikanskih konfliktih, toda v poslednjem času se zdi, da sta prišli do nekega ravnovesja; — to je posledica edinega prepričanja, da dobro sveta ne obstoji v boju, marveč v sodelovanju obeh smeri, s katerima je zvezana civilizacija in kultura človeštva.

Visoke idejne vrednosti, tičeče v varstvu prirode, so zbrale okoli njenih za-

stav v vseh kulturnih državah najboljše in najsposobnejše ljudi. Učenjaki in umetniki, politiki in praktični delavci, publicisti in državni delavci, da, še celo v mnogih primerih »zbog varstva prirode ogroženi« industrialci so šli in se družijo v skupnih naporih za varstvo prirode.

Tatranska kukavica (Cypripedium calceolus)

Pod naporom najboljših elementov družbe in njih silnim delovanjem so se začele zanimati za varstvo prirode vlade kulturnih držav. Skoraj v vseh evropskih državah, v Zedinjenih državah Severne Amerike, v Kanadi in v poslednjih letih tudi v drugih delih zemeljske oble so se vpeljali pri vladah posvetovalni organi za zadeve, tičeče se varstva prirode, ali tudi kar uradi za varstvo prirode. S temi uradnimi predstajami sodelujejo društva in lige za varstvo prirode, združujoče na stotine in tisoče delavcev in bojevnikov za varstvo prirode. Vsi ti činitelji so v medsebojnem kontaktu, preko meja prenika vedno silnejše mednarodno sodelovanje. Izraz tega sodelovanja je postala institucija mednarodnih kongresov za varstvo prirode. Zadnji tak kongres, ki se je vršil v Parizu l. 1923., je bil lepa manifestacija sodelovanja kulturnih držav za idealne cilje človeštva.

Vsa ta dela za varstvo prirode, izvirajoča iz globokih pobud in mereča k idejnemu ciljem, se pečajo predvsem z vprašanji, kako zavarovati izvestne predmete prirode. Ti predmeti se varujejo podobno, kakor se varujejo cela mesta ali okolice, važne za zgodovino. Slično kakor se na podlagi inventarja varujejo posebni spomeniki in ostanki umetnosti, tako se na polju varstva prirode tvorijo inventarji posebnosti prirode in se varujejo posebni ostanki in spomeniki prirode kot redke rastline, posebna drevesa, kamene. Poleg tega se urejajo večji varnostni tereni, t. z. rezervati in narodni parki.

Tak park, ki zavzema velike terene, na katerih se morejo svobodno razvijati prava in vlada prirode, nam varuje obličje prirode v veliki meri in tvori najbolj zanimiv obraz prvotne slike rodnega kraja. Odtod izvira tudi želja vsake kulturne države, da si ustvari narodni park.

Največje narodne parke ima Severna Amerika, kjer jih je 19 v Zedinjenih državah, a 18 v Kanadi. Največji izmed njih, Park Yellowstone v državi Arkanzas, zavzema površino 8671 km². Na tej ogromni prostranosti so podvržene najstrožjemu varstvu soteske in jarki, skale in slapovi, obsežni gozdovi in cvetoče

*Narodni park v Tatrah
Jeleni pri krmljenju v Spiški Javorzyny*

»Rezervate« imenujemo manjše kraje, na katerih se varuje celota prirode, mrtve in žive, kot skale, zemlja, voda, gozdovi, rastline, živali in to na raznih mestih, karakterističnih za domačo prirodo.

Nedvomno višek dela za varstvo prirode je stvoritev prirodnega parka, ali kakor se taki kraji po pravici imenujejo v Ameriki, kjer so prvotno nastali, »narodnega parka«.

Narodni park je velik okoliš nedotaknjene prirode, kjer pokrajinski obraz kakor tudi živalski in rastlinski svet ohranjuje svojo prvotno in nedotaknjeno obliko pod skrbnim nadzorstvom človeka.

loke, bogato živalstvo z bizonom, medvedom, losom in jelenom na čelu, reke in jezera, prepolna žlahtnih rib, številne ptice, pevke in roparice.

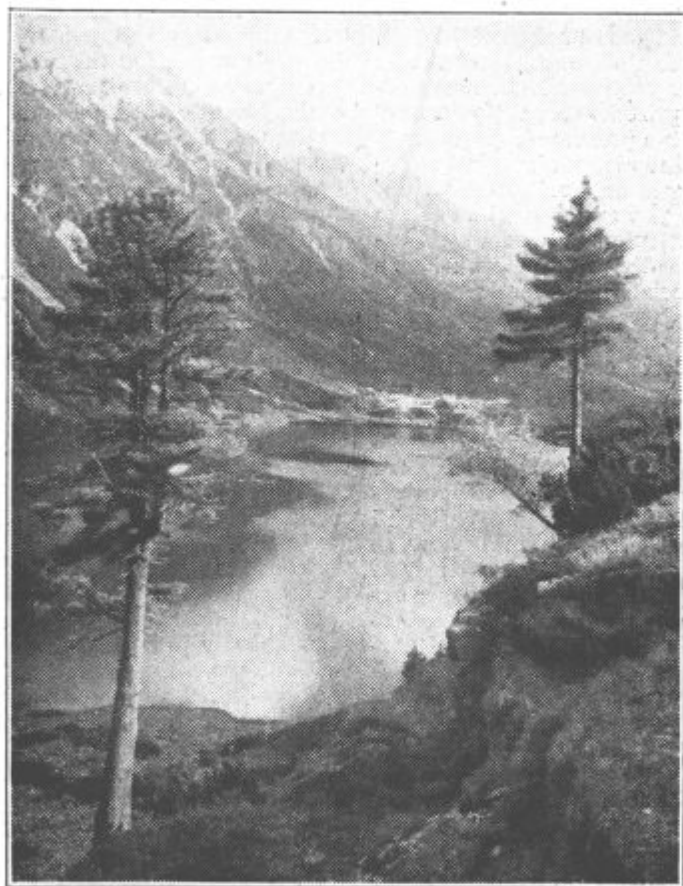
Vse to gospodstvo prirode varujejo strogi zakoni, ki ne dopuščajo nobene gospodarske eksploatacije in uničevanja. Letno vzdrževanje parka, ki ga nosi država, stane dva milijona dolarjev; stroški se krijejo v znatni meri z nizkim vplačilom za vstop v park in za uživanje njegovih ustanov. Turisti v ogromnem številu obiskujejo park in ostajajo v sijajno urejenih, toda preprostih hotelih in letoviščih, raztresenih na več krajih par-

ka. Turisti smejo obiskovati park le po naznačenih komunikacijskih potih in avtomobilskih cestah; zabranjeno pa jim je streljanje, razgrajanje, lov, uničevanje drevja in rastlin; zažiganje ognja je dovoljeno le na posebnih mestih. Razen Parka Yellowstone je več manjših rezervatov in zavarovanih gozdov, ki so last skupne države ali pa posameznih držav ali mest, v skupni površini 9 milijonov hektarjev.

Delovanje Zedinjenih držav in Kanade je našlo tudi skupni izraz v osnovanju

obeh držav na podlagi vzajemnih dogovorov in enakih varstvenih predpisov. Podoben varstveni okoliš, obsegajoč teritorije obeh držav, se je ustanovil v zadnjih letih še na drugi točki meje Zedinjenih držav in Kanade.

Izmed evropskih narodnih parkov so najlepši alpski. Švicarski narodni park v dolini Val Cluozza v Engadinu s površino okoli 150 km², ustanovljen l. 1910; laški park Gran Paradiso na meji italijansko-francoski s površino 450 km², ustanovljen l. 1922; avstrijski v Alpah,

*Narodni park v Tatrah
Tipično tatransko jezero (Morsko oko)*

velikega dela mednarodnega kulturnega sodelovanja. Narodnemu parku Glacier, ki so ga osnovali Zedinjene države v sijajnem gorskem svetu na meji Kanade, je Kanada priklopila s svoje strani tudi velik okoliš prvotne prirode, tvorec tako na tem mestu velik mednarodni narodni park; tako ga lahko uživa prebivalstvo

otvorjen l. 1922 s površino 250 km² — so predmet skrbnega varstva držav, skrbnega delovanja posebnih društev za varstvo prirode in turističnih in iskrenega zanimanja družbe, kot simboli kulturnih teženj teh držav. Vsi ti parki zavzemajo največje in najbolj ohranjene okoliše Alp, ležeče na državnih mejah; vsi se

opirajo na zakone in varstvo držav s pomočjo skupnih organizacij, pri čemer je varstvo prirode izvedeno na različni način — od absolutne na vsej površini (švicarski narodni park) do delne (avstrijski narodni park).

V tem pravem tekmovanju za varstvo prirode na vsem svetu niso zaostale slovanske dežele.

Dela na polju varstva prirode na Poljskem je pričel s početkom tega stoletja krog nekaterih znanstvenikov in ljubiteljev prirode, s profesorjema M. Raciborskim in I. G. Pavlikovskim na čelu. Po vojni, ki je bila za našo prirodo katastrofalna, ker je bila pač Poljska bojni teren, so se nanovo zbrale razkropljene sile in so se združile v poljskem Državnem svetu za varstvo prirode. Ta svet je uradni organ ministrstva prosvete in je pod vodstvom dr. V. Šaferja, profesorja botanike na Jagiellonski univerzi v Krakovu. Z delom sveta se je v znatni meri z obširno propagando in lepimi publikacijami seznanila poljska družba o pomenu prirode; svet je izdelal tudi temelje varstvenega zakonodajstva. Zavarovale so se redke živali, kot divja koza, svizec, bober; ptice, kot orel, črna štokrlja in snežna jerebica; izvestne ribe; drevesa, kot tisa, limba; cveti, kot planika, možina, karpatska roža itd.; kamenja, kot meteoriti in eratske skale; nekatere jame. Ustanovilo se je 11 manjših stepnih rezervatov, 11 gozdnih, 7 šotnih, 1 jezerni in 1 nadmorski. Del teh rezervatov se ima zahvaliti veliki radodarnosti privatnih posestnikov, ki so oddali v svrhu rezervatov manjše in večje, do 100 hektarov obsegajoče okoliše, gozdne in travniške.

Toda kakor v inozemstvu, so se tudi na Poljskem potrudili, da se otvori narodni park, že z ozirom na to, da se je tu pa tam dobro ohranila zunanost prirode.

Prvi poljski narodni park je ustanovilo ministrstvo poljedelstva na okolišu, pripadajočem upravi Pušče Bialovieske; v njegovem centru se je ustanovil lep gozdni rezervat v površini okoli 6000 hektarov. Park Bialovieski je park poljske nižine, drugi projektirani parki se tvorijo v gorah Karpatov, ki tvorijo južno mejo Poljske. Vsi ti parki se projektirajo v sporazumu s kompetentnimi činitelji Češkoslovaške, ker državna meja preseka tu, kakor se to navadno dogaja v gorskih krajih, na popolnoma umeten način naravne geografske enote. Temelj sporazuma obeh držav v tej zadevi je tvoril posebni obmejni dogovor med

Poljsko in Češkoslovaško, imenovan **kra-kovski protokol**, ki sta ga podpisali obe državi l. 1924., ko je bil likvidiran obmejni spor glede nekaterih gorskih okolišev. Spor za mejo je dovedel na ta način, da sta se sporazumeli obe bratski slovanski državi, kar je najlepši izraz idejne skupnosti slovanstva.

Prvi izmed teh narodnih parkov je nastal v majhnem, a prelepem gorskem gnezdu Pienin nad obmejno reko Dunajcem. V teh gorah, slovečih po lepoti zaradi divjega preloma vodovja Dunajca, ki se drevi po ostrih skalah in skozi goste šume gorske soteske, je poljska vlada odkupila v zadnjem letu najlepši del v obsegu nad 350 hektarov in ga izpremenila v absolutni rezervat. V teku je odkup ostalega dela Pienin po ministrstvu poljedelstva v Varšavi, in s tem bo ustvaritev celotnega narodnega parka gotova. Češkoslovaška vlada, kateri pripada poljskemu parku Pienin na drugi strani odgovarjajoči del Pienin, že uvaja na svojem okolišu gospodarsko varstvo, katero nedvomno izpremeni v absolutno varstvo; tako nastane v teku najbližjih let na tem mestu prvi slovanski obmejni narodni park. Intenzivno se dela tudi na obeh straneh, na poljski in češkoslovaški, da se stvari obmejni narodni park v najvišjih gorah obeh držav, v granitnih Tatrah, dosegaajočih nad 2600 m višine. V tem lepem gorskem gnezdu, polnem sijajnih jezer, vitkih granitnih stolpov, lepih gozdov in obširnih lok, se je na poljski strani izvedla gospodarska zaščita na znatnem, nad 5000 hektarov obsegajočem kompleksu, ki ga je naklonil v posebni ustanovi v prid poljskemu narodu veliki idealist, pred par leti umrli Vladislav Zamojski. V teku je delo, da se na podlagi odkupa in zakonitih uredb zaščiti tudi ostali del poljskih Tater. Na češkoslovaški strani vodi ministrstvo poljedelstva v Pragi energično akcijo, da odkupi v Tatrah velike komplekse v korist državi, da jih izpremeni v narodni park. V prvi vrsti gre tu za sijajni kompleks Špiške Javorzryne, ležeči ob meji, kjer živi najbogatjša zverjad v Tatrah. Vse Tatire se bodo razdelile na osnovi posebnih načrtov, ki jih je izvedel na poljski strani S. Sokolovski, profesor gozdarstva na univerzi v Krakovu, na češkoslovaški strani pa K. Domin, profesor botanike na univerzi v Pragi, v dva pasa: v absolutni rezervat, kjer bo priroda popolnoma zavarovana, in v delni rezervat, kjer bo dopuščeno izvestno regulirano gospodarsko izkoriščanje. S temi deli obvaru-

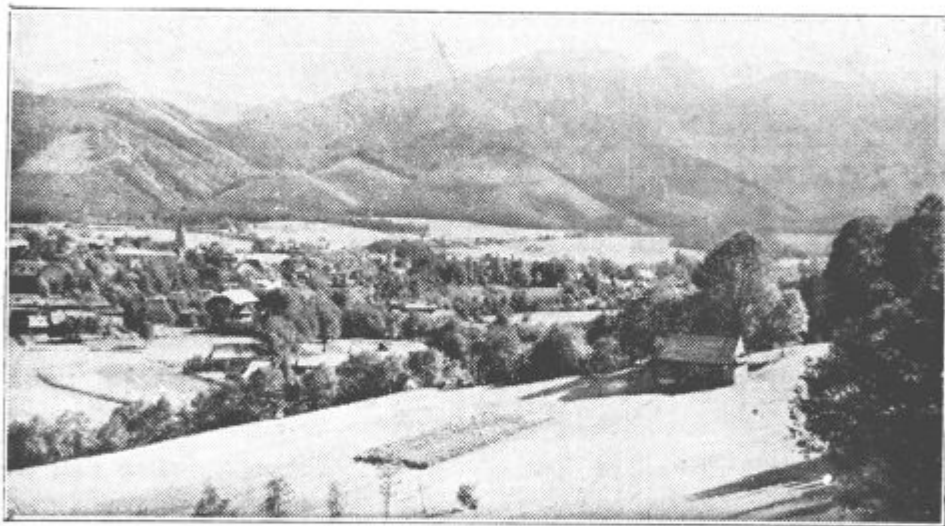
jemo pred uničenjem najlepšo visokogorsko pokrajino v Poljski in Češkoslovaški, a z njo divje koze, kozoroge, medvede, rise, divje mačke, svizce, gorske jelene, orle, divje peteline in druge gorske ptice.

Tretji obmejni narodni park se pripravlja na obsežnem masivu Babje Gore (1712 m), najvišjega vrha Zapadnih Karpatov, kjer naj se imajo ohraniti lepi gozdovi, pokrajine in gorsko živalstvo. Tudi v Vzhodnih Karpatih delujejo činitelji obeh držav na to, da se stvorijo veliki rezervati v tamošnjih obmejnih okoliših visokih in razširjenih gor, ki so z ozirom na pokrajino, rastlinstvo in živalstvo dobro ohranjeni. S strani Poljske tam že obstoja začetek narodnega parka v okolici vrha Hoverla (2100

govorih varstvo prirode kot temelj bistva turistike.

Od sodelovanja poljsko-češkoslovaškega na polju varstva prirode smo prešli v zadnjih letih na širše delovanje, obsegajoče turistične sfere vsega slovanstva.

Na kongresu Asociacije slovanskih turističnih društev, ki se je vršil l. 1928, v Ljubljani, smo imeli priliko spoznati prelepe slovanske planine z naporim delom slovanskih turističnih društev in z rezervati v Triglavskem pogorju. Zvedeli smo o rezervatih varstva prirode, pripravljenih v gorskem masivu Velebita na Nadmorskem Krasu in nad Plitvičkim jezeri v južni Hrvatski. Z veseljem smo dognali, da je bilo delo poljsko-češkoslovaške glede ureditve obmejnih narodnih parkov koristno za naše jugoslo-

Poljski klimatični kraj Zakopane pod narodnim parkom v Tatrah

m), v obsegu nad 900 hektarov; v rezervat ga je izpremenilo ministrstvo poljedelstva.

Vsa dela glede stvorjenja gori imenovanih parkov se vrše v zmislu najtesnejšega vzajemnega sporazuma činiteljev kulturnih, društvenih in vladnih Poljske in Češkoslovaške. Izraz tega sporazuma so sestanki znanstvenikov poljskih in češkoslovaških, ki so se že večkrat vršili in so se na njih v tesnem vzajemnem sporazumu obravnavali temelji za ureditev teh narodnih parkov. Istočasno z delom znanstvenikov se vrši tesno sporazumljenje turističnih društev obeh držav. Poljsko Tatransko društvo in Klub čeških turistov delajo roko v roki, podarjajoč na številnih sestankih in do-

venske prijatelje pri njihovem delu za ureditev rezervatov in narodnih parkov.

Tudi v Bolgariji dela za varstvo prirode napredujejo, in to v zvezi z živahnim delovanjem tamošnjih turističnih društev. To delo potrjuje, kakor se je pokazalo na IV. kongresu slovanskih turističnih društev v Sofiji l. 1929., da je ideja varstva prirode nerazrušljivo združena z idejo slovanskega alpinizma.

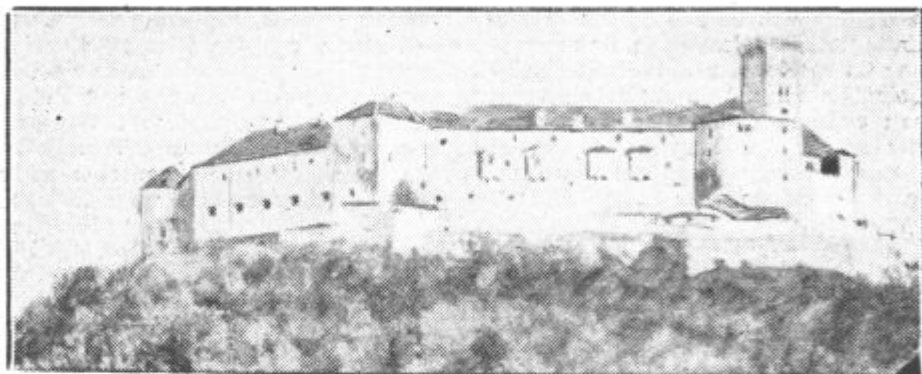
Z deli za varstvo prirode in z ureditvijo narodnih parkov dokazujejo slovanski narodi, da zaslužijo ime kulturnih narodov. Z veseljem lahko trdimo, da so slovanski narodi v nekaterih izmed teh del prehiteli druge. In tako so naši češkoslovaški kolegi zvedeli iz znanstvenih

krogov Zedinjenih držav Severne Amerike, da se je protokol poljskih in češko-slovaških znanstvenikov, ki so ga sestavili l. 1925. prirodoslovci in geografi obeh strani v Krakovu v svrhu stabilizacije temeljev organizacije obmejnega narodnega parka v Tatrah, vzel za podlago izvestnih del pri narodnih parkih v Severni Ameriki. Narodni parki, stvorjeni na meji Poljske in Češkoslovaške, so

prve tovrstne mednarodne tvorbe v Evropi.

Lahko smo ponosni na ta napredek slovanskega sveta na polju ideje in kulture. Za znanost slovanskih narodov, ki bo na kongresu slovanskih geografov in etnografov v Jugoslaviji slavila svoj praznik, bodo narodni parki v naših krajih tvorili oporo za raziskovalna dela.

(Iz rokopisa prevedel E. F.)

Dr. Jože Rus

Ljubljana

zvezda železnic in cest

Tloris prirode in človekova volja pospešujeta rast Ljubljane

Srednji vek ni poznal velikih mest v današnjem smislu. Vsa mesta so si bila med seboj enaka. Bili so časi, ko si n. pr. med Kamnikom in Ljubljano glede gospodarskega prometa in meščanskega življenja ne moremo misliti nobenih razlik. Vsako mesto onih časov je bilo prometno-gospodarsko žarišče svoje okolice, ki je bila proti sosednjim mestom dobro omejena in ograjena.

Še le proti koncu srednjega veka se da opaziti razmah živahnejšega mestnega kakor tudi mednarodnega prometa. Posledica je bila, da je začel človek mestna naselja izbirati in dajati pri svojem gospodarskem udejstvovanju enemu mestu prednost pred drugimi sosednjimi. Od tedaj ravna človek gospodarski promet po dobro premišljenem načrtu in določa s prisilnimi merami Ljubljano za prvi cilj in namen vsega pro-

metovanja Kranjske kakor tudi tranzita. Kdor je tovoril mimo Ljubljane in v njej svoje robe ni razložil naprodaj vsaj za kratek čas, je oškodoval blagajno deželnega kneza za določene vsote carine, mostnine in cestnine, zato so bila stranska pota pod globo strogo prepovedana.

Ta starinski način prisilnih mer v cestnem prometu (Strassenzwang) je postal s svojimi prepogostimi postajami seveda čedalje bolj neznosen, zato ga je po večini odpravilo že 18. stoletje. Toda učinek, ki ga je imel človek v načrtu z ozirom na pospeševanje mesta Ljubljane, je vendar ostal. Podviga Ljubljane še celo ni bilo več mogoče zaustaviti, ker je istočasno tudi tehnika prometa silno napredovala. Starinska tovarna pota so se umaknili gladkim makadamiziranim cestam s težko naloženimi parizarji, druga polovica 19. stoletja pa je zavrgla

med staro šaro tudi ceste s parizarji in postavila mesto njih železnico z dolgimi vlaki neprimerno težje natovorjenih vagonov.

Kakor so železnice nasproti omrežju cest sicer silno redke, je postajal ves gospodarski promet iz razumljivih vzrokov vendar čedalje bolj odvisen od njih. Zaradi tega pomeni železna cesta danes le moderno pobarvane zgoraj omenjene prisilne mere srednjega veka. In če je moderni človek položil preko tal kranjske dežele celih devet prog, dvojnati progi iz Zasavja in Trsta pa enojne proge vrhniško, kočevsko, dolensko, kamniško in gorenjsko, vse skupaj pa osredotočil zopet v Ljubljani, ali ni to pospeševanje, ki je neprimerno večje od onega, ki ga je vršil ozkosledni srednji vek?

Na ta način je Ljubljana sredi najudobnejšega pota, ki drži iz srednjega Podonavja k morju, prihajala do vedno večje veljave. Njen podvig je potekal vzporedno, kakor se je na osnovnici istrskega polotoka dvigal Trst kot pristanišče čedalje bolj rastočega in napredujočega zaledja. Čimbolj je rastla vrednost »panonskega jarka« — tako imenujemo prometovanju najugodnejšo prog, ki veže Dravsko polje preko Celja in Ljubljane z morjem v Trstu —, tembolj se je dvigalo mesto Ljubljana nad svoje bližnje sosedo. Ljubljana je končno zadušila v manj ugodno ležečih konkurenčnih mestih možnost vsakega prometno-gospodarskega tekmovanja, tako da smemo današnji Kamnik ali Kranj iz mnogih razlogov primerjati podružnicam velike trgovske tvrde, ki ima svojo centralo na najbolj prometni točki mesta.

Ljubljana, prometno-gospodarska centrala Kranjske kotline in obrobe do nje nagnjenih podolij, je nameščena v ravnem medgorju med dvema ravninama. Na njenem prostoru si podajata roke Barje od ene, a Posavje od druge strani. Gorska prepona Golovca z Gradom ter utiških Brd s Šišenskim hribom je med obema ravninama toliko vzvišena, da odpira pot prometu od ene kakor druge strani samo skozi ena vrata, tam, kjer si je bila reka Ljubljanica izrezala izhod do Save. Na ozkem grlu ljubljanskega medgorja, ki veže mestno hišo (rotovž) z gradom Podturnom, občujeta danes Barje in Posavje tesno in zato prav tako živahno, kakor se tare med seboj zrnje peska na grlu peščene ure, in ustvarjata pogoje mestu sive preteklosti in velike bodočnosti.

Na planu današnje Ljubljane nam mrgoli pred očmi veliko število ulic, trgov in cest. Večina njih je zgolj izraz človekove samovolje, človek si jih je bil uredil po sistemu šahovske deske in si sezidal med njimi kubistične bloke stanovanjskih hiš. Vendar ob pazljivem študiju plana opazimo kmalu med temi kvadrati ulice in ceste, katerih mreža se izraža v mnogem oziru izredno učinkovito. Te ceste imajo obliko neprisiljeno radialnega poredja in nam predstavljajo osnovni motiv v arhitektoniki mestnega tlorisa. Saj one so zasidrane v daljnih časih, ker so v svoji smotreni radialnosti pospeševale prvo prometnost tega kraja in sprožile prve možnosti meščanskega gospodarstva. Le žal, da so danes na nekaj mestih zabrisane in zavozlane med shemo kvadratastih blokov in ulic.

Ta zvezda glavne prometnosti Ljubljane je posebno jasno izražena v imenih cest na periferiji mesta. Poljanska, Zaloška, Šmartinska, Dunajska, Celovška, Tržaška, Ižanska in Dolenjska cesta — vodna pot preko Barja po Ljubljanici je danes prav neznatne vrednosti —, vsa ta imena nam kažejo z veliko zgornostjo v smeri bolj ali manj oddaljenih znatnejših ciljev, proti katerim stremita od nekdanj ljubljanski promet in trgovina.

Mrežo osmih cest, ki vežejo Ljubljano z deželo, loči promet ovirajoča gorska prepona Golovca in Šišenskega hriba v dva kvadranta, v barski in posavski ali gorenjsko-zasavski in dolensko-notranjski kvadrant. K prvemu kvadrantu spada petero cest, ki se razraščajo v smeri proti vzhodu in severu že na suhih, labornatih mestnih tleh v obliki široko razprostrte pahljače. V drugem kvadrantu je še v začetku prejšnjega stoletja ležalo močvirno Barje kot prometno mrtev prostor, ki je prihajal v poštev le kot vodna pot proti Igu in Vrhniki. Edini deželni cesti te strani sta se tu skrbno stiskali pod sam gorski obod in se tako ogibali močvirnim tlom. Dolenjska in Tržaška cesta se zaradi tega razraščata v cestne odcepke še le, ko stopita na trdnjša, suha kraška tla. To opazujemo prav poučno pri Dolenjski cesti, ki se razcepi v tesna vzporedna podolja proti Kočevju, Dobropoljam, gornji Krki in Temenici tam med Škofljico in Višnjo goro. Tudi obe progi dolenskih železnic se združujeta, preden dosežeta Ljubljano kot skupni cilj. Tretja deželna cesta tega kvadranta, Ižanska cesta, je bila položena preko grezovitih močav še le l. 1826., ko se je po 50 letih Gruber-

jevega prekopa zemljišče toliko izsušilo, da se je moglo kolonizirati.

Ako primerjamo med seboj cestni mreži obeh kvadrantov, moramo ugotoviti, da je barski kvadrant »manj ljubljanski«, to je Ljubljani dosti bolj tuj kakor posavski. To se vidi posebno jasno v dejstvu, da ljubljanski mestni človek ob Dolenjski, Izanski in Tržaški cesti ne sega tako daleč od srede mesta, kakor opazujemo to ob cestah posavskega kvadranta.

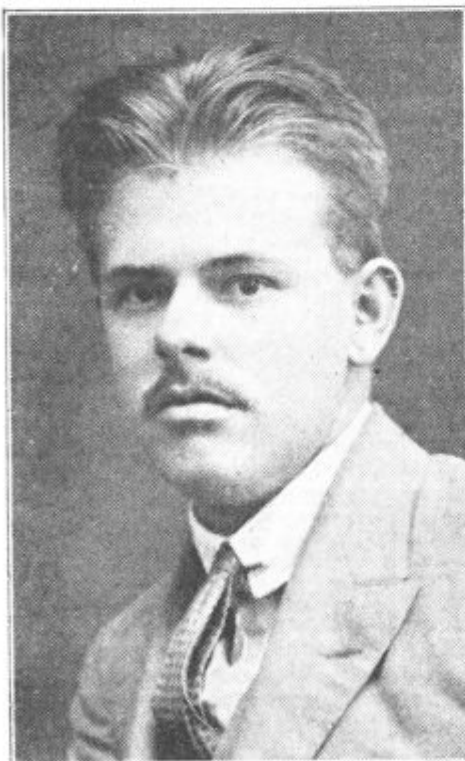
Rog poštnega prometa je na naštetih deželnihih cestah spričo konkurence železnice že davno utihnil. Od tedaj so služile ceste samo lokalnemu prometu preskrbe mesta z vsakdanjimi živili. V zadnjih letih pa je zvezda v mestu povezanih deželnihih cest nanovo oživela k silni prometnosti. Ceste so se postavile čvrsto ob boke svoji dosedanji konkurentinji,

železnici, ker črte avtobusnega prometa po njih, da ne štejemo številnih drugih vozil privatno-gospodarske vrednosti, postajajo čedalje bolj številne, a pogostost njihovih voženj iz mesta v okolico in nazaj čedalje večja. Na treh razkrižjih cest na obeh straneh medgorskega grla, na Ajdovščini, Sejmskem (Krekovem) in Kongresnem trgu, pa so zrastle sredi Ljubljane postaje, polne nervoznega potniškega prometa, ki se lahko v vsakem oziru primerja živahnosti na treh železniških postajah.

Kakor izteza hobotnica ob iskanju hrane svoje lovke daleč okrog sebe, tako približujejo v prometnem oziru modernizirane deželne ceste Ljubljani dele njene okolice, ki so ji bili doslej zelo od rok, širijo način meščanskega življenja daleč navzven in ustvarjajo pogoje za Veliko Ljubljano bližnje bodočnosti.

Dr. B. Gušić
(Zagreb)

Durmitor

Dr. Branimir Gušić

Dolgi dinarski planinski sistem, ki deli naše primorje od zaledja, je jako bogat na prirodnih lepotah. Od Julijskih Alp pa do Prokletija so v svoji veličasti in lepoti nanizani nešteti vrhovi tega planinskega sestava, med katerimi je najlepši in najponosnejši Durmitor. Dviga se neka ogromna kopa iz dinarske visoke ravni, ob katero na severu Črne gore tako karakteristično mejita 1200 metrov globoko zarezani klisuri soteske Pive in Tare.

Sijajni vrhovi z večnim snegom kraljujejo nad temnimi pragozdovi iglovine; prostrane pašnike, ki so se v juniju odeli v čarobni plašč neštetihih cvetnih glav, žarečih in ponosnih lilij, malih temnodrihih vijolic ter kot morje temnih srčnikov in ognjeno rdečih orhidej, oživlja meketanje številnih čred drobnice in klicanje pivljanskih pastirjev.

Primitivno je življenje v teh planinah. Ostale so daleč od hrupa modernih turistov; samotnega obiskovalca ne motijo rdeči madeži zaznamovanihi potov, ponosni vrhovi še niso onečašćeni od planinskihi zavarovanihi steza. Tu ni planinskihi koč, niti koncesioniranihi vodnikov tega ali onega planinskega društva, pač pa živi na obširnihi planotah teh planin narod ponosne narave in bistre glave, go-

stoljubljen narod, ki ljubeznivo in rad sprejme pod svojo streho vsakega, ki zna in se hoče z njim sporazumeti.

Visoko na grebenih in v goljavah kršnega predela, kjer ni več travnikov, kjer je prestalo pastirsko vriskanje, kjer zvonec ovna-vodnika ne prekinja tišine večne prirode, tam se na zaledenelih snežnih zametih in strmih zelenicah skrivajo krdela divjih koz pred smrtonosno kroglo drobnjaških pušk. V teh višinah ne najdeš več pastirskih bajt, edino pod svojo lastno odejo ali šotorskim krilom

Tip starca iz plemena Drobnjakov

Foto dr. B. Goslić

se moreš zaščititi pred nočjo in nevihto. Tu ni potov, po lastnem izkustvu najdeš najprimernejšo smer vzpona na skalovite vrhove. Očara te strma, deloma previsna vzhodna stena Bobotovega Kuka (2522 m), najvišjega durmitorskega vrha, ali pa po svoji obliki še ponosnejšega Minina Bogaza (cca 2500 m), ki sta se dvignila nad sijajne snežnike ogromnega cirka Valovitega Dola, visoko v modro nebo.

V nižjih predelih, v temi borovih gozdov ter daleč v gorski puščavi med stoletnimi iglavci in golimi skalami snežnih vrhuncev sanjajo večni sen globoka in mirna gorska jezera. Mnogo jih je, različnega postanka in razne oblike, veliko

sti ter različne barve vode. Od malega Vira, jezerce, ki napravlja vtis, ko da je po nekem čudežu padlo v golo puščavo najvišjih durmitorskih komov, pa do največjega temnega Črnega Jezera pri Zabljaku, pred katerega lepoto postoji domišljija najbolj razvajanega esteta, od zapuščenih in zaradi svoje divje romantike edinstvenih Skrčkih jezer, pa do široke in mirne gladine Suve Lokve pod Ranisavom, se nizajo še mnoga ostala, a vsa globoka in tajinstvena, raztresena kakor drago kamenje v Durmitorovi lepoti.

Posebno obeležje temu kraju pa dajejo močni kontrasti, kakršnih vidimo le malo na svetu. Medtem ko smo se še nekoliko prej divili mehkim drobnjaškim pašnikom, ali se vzpenjali po strmih grebenih in temnih kuloarjih durmitorskih vrhov, obkroženi z alpskim pejzažom, nas nekoliko nižje objame čista zelen prijetnih gajev popolnoma primorskega tipa. Potem ko je za nami turobna tišina visoke gorske pustinje, deluje glasno življenje teh dobrav na dnu rečnih klisur neobičajno globoko. Šele ko se z blagim zelenjem teh svetlih gajev spojijo stene z vso resnobo alpskega kraja v eno sliko, nastane edinstven sklad, kot ga moremo najti samo v teh krajih.

Stene se dvigajo visoko iz temnih borovih gozdov navpično v jasno modro nebo. Bele so v solncu in njih kamenje blišči ter slepi; toda pogled se ne more obrniti od vseh teh čudežnih raznolikih krasot. Nizajo se stolpiči in konice, stene in kope, širijo se gladke grede nad strmim prodiščem, ves ta veličastni kameniti svet pa krona svetli in oster obris bele stene na temnem nebu. Nemirna je ta črta v večni težnji za vertikalnostjo, raztrgana in prekinjena od strmo dvigajočim se vzponom, okrašena z bizarnimi kamenitimi skupinami. Hladna je, nepristopna, silna v svoji beli svetlobi, večno lepa. Človekovo nemirno srce hrepeni po tej višini, stremljeva za tem, da bi objel in božal vso to lepoto, veličastno in sijajno-belo. Kljub veliki množini oblik in linij, ki jih podaja ta svet, ostane on enostaven, tih in miren, tako miren, da ta veliki mir kot draga nežna roka oprostí utrujeno čelo človeka vseh skrbi in boli današnjega časa. V srcu pa se poraja globoka molitev, lepa in velika, kakor je lep in velik ves ta kraj.

V preprostih kolibah veselih Drobnjakov ali v sajastih domovih katunov narčnih Pivljanov se razvija društveno življenje. Zvečer ko ugasne poslednja zar

ja zahajajočega solnca za daljnimi snežišči durmitorskih vrhov, ko hladen večerni veter maje neštete cvetne glavice pašnikov, ko se nebo pokrije z zvezdami, tedaj se na katunih zbira družina okoli ognja na pogovor. Guslar recitira stare in nove, resne in šaljive dogodke narodnega

Pivljanka pred svojo kočo

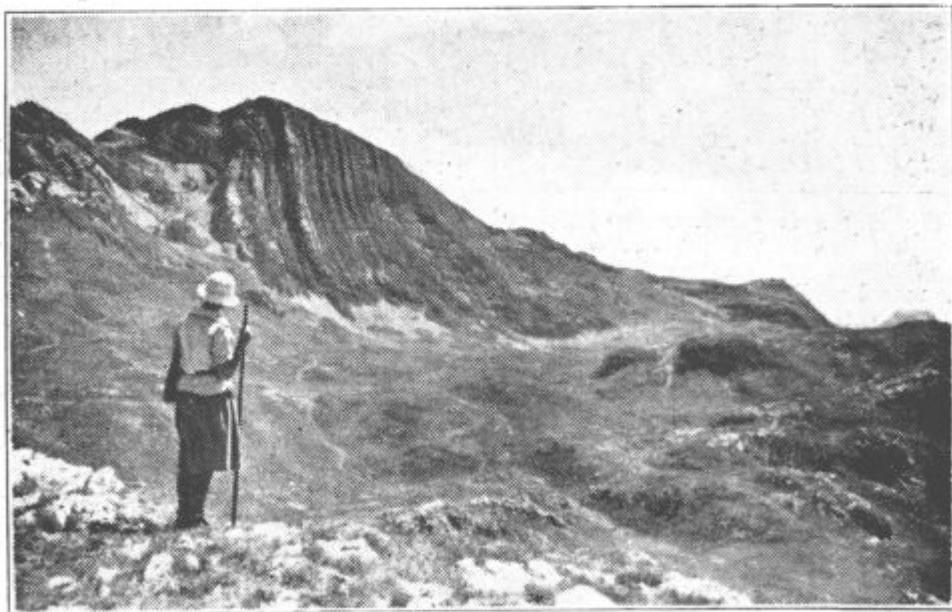
Foto dr. B. Gusić

življenja, ob melodiji, ki se okorno in težko, dejal bi neokretno, izvija s primitivnih strun. Toda kadar pridejo na red kosovke, pesmi stare slave in gigantske borbe s Turki, tedaj mu postanejo besede še težje, godalo pa mu drsi še okorneje preko strune. Primitivne so te pesmi, enostavne melodije, zdi se, da so ro-

jene v ponosnih junaških srcih, na napustem dinarskem Krasu.

Dandanes je ta tako rekoč najboljši del našega naroda prisiljen, da išče zaslužka v tujem svetu. Prilike urejene države ne dopuščajo obstoja plemenske organizacije, ki je tvorila temelj pastirskega življenja. Komune prenehajo, propadajo prostrani plemenski pašniki, priseljeniki pa se ne razlikujejo niti v pravicah niti v čem drugem od starih plemenikov. Pastirstvo, edino mogoče gospodarstvo v teh kraških pokrajinah, pa zbog tega bolj in bolj propada, vzporedno s tem pa izginja blagostanje poedincev. Železnice in avtomobilski promet so podali trgovini druge smeri, stara od vekov obstoječa karavanska pota pa so opuščena.

Tako nove razmere namestu izboljšanja in napredka donajajo tem planince samo novih bremen in novih življenskih težav. V prirodnih lepotah teh krajev pa je skrit nov in bogat vrelec gospodarstva — tujski promet. V današnjih dneh, ko tujci često potujejo z avtom iz Dubrovnika preko Trebinja in Nikšića ali pa iz Kotora preko Cetinja na Skadersko jezero, ko naša najlepša železniška proga od Sarajeva preko Višegrada in Užica spaja Beograd z morjem, bi bilo z malo dobre volje gotovo lahko, da se tudi sam Durmitor otvori živemu prometu. Ako bi se zgradila že davno započeta ali niko-

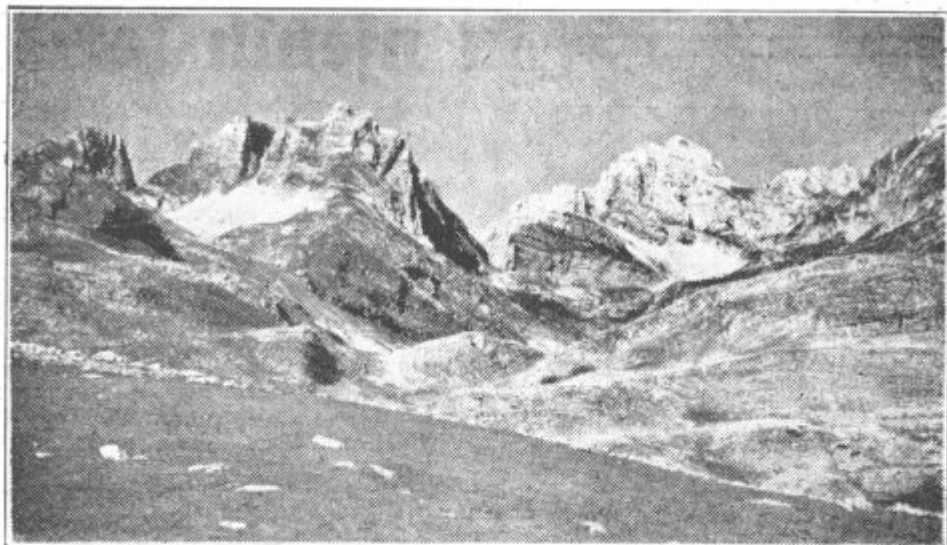
Pogled na Prutaš (masiv Durmitorja)

Foto dr. B. Gusić

dovršena cesta Pljevlje — Savnik, ki bi vodila preko Drobњаških jezer tik ob vznožju durmitorskih snežnikov, tedaj bi tudi temu narodu posijali lepši dnevi.

Ko človek spozna te oddaljene naše kraje ter se spet vrne v mesto k svoje-

mu vsakdanjemu življenju, tedaj se začuti ob dolgi zimskih večerih ali ob zatonu pomladnega dne, da je vzljubil te naše veličastne planine, ki ga vedno na novo kličejo in mamijo.

Pogled na Bobotov Kuk (2522 m) iz Dobrega Dola

Foto dr. B. Gušić

Drobњаška jezera: Pogled na Savin Kuk in Medjed (masiv Durmitorja)

Foto dr. B. Gušić

Dr. Fran Tučan
(Zagreb)

O postanku nafte in njenih ležišč

Dr. Fran Tučan

Pojavi, ki ravnaajo kulturni razvoj posameznih narodov, dvigajo njih gospodarsko moč in krepijo njih politični položaj, so kaj številni. Izmed kulturnih, gospodarskih in političnih činiteljev se hočemo tu dotakniti enega, ki prihaja brez dvoma na prvo mesto, to je mineralni material ali rudno blago. Minerali, rude! Česa ni človek od svojih prvih začetkov pa do danes že vse počel in podvzel, da se dokoplje do njih! V svojem živem, neugasnem hrepenenju po rudah je vršil pogosto celo krvava dela. Zaradi rud so vršale grozovite vojne, zaradi njih so gubili narodi svobodo, dočim so drugi širili svoje gospodstvo nad potlačeni.

Nekdaj je človek mnogo hrepenel po zlatu, srebru, bakru, danes pa ima enako poželenje po železu, premogu in — nafti. Nafta je v človekovem gospodarstvu, v njegovem industrijskem razvoju danes toliko važen činitelj, da se gospo-

darsko in industrijsko najmočnejše dežele za kraje, ki so bogati naftinim (petrolejskih) ležišč, naravnost pulijo in tepejo, kar povzroča trajno mednarodno-politično trenje. Spomnimo se samo, koliko posla je imela mlada Jugoslavija s Sv. Naumom ob Ohridskem jezeru samo zaradi tamošnjih bogatih ležišč nafte, ki jih neka država ni privoščila nam, ampak Albaniji. V obče je treba reči, da je rudno bogastvo naprtilo na pleča naših krajev vedno novih neprijateljev že od najstarejših časov zgodovine, zato ni čudno, da miče in vleče k nam tudi danes marsikaterega neželenega soseda, ki nam je postal v svoji pohlepnosti za našo zemljo ali očit ali prikrit neprijatelj.

Ali je kaj upanja, da bomo našli v naših krajih tudi bogatih ležišč nafte? Po svoji geološki in petrografski zgradnji kakor po razmerah v njihovi tektoniki se neki kraji naše države ne razlikujejo od drugih, na petroleju zelo bogatih. Ne razlikujejo se posebno od dolge, petroleja bogate proge paleogenskih sedimentov, ki se raztezajo zunaj pred lokom Karpatov od poljske Galicije do Romunije. S tega stališča je torej prav verjetno, da imajo tudi tla naše države bogata ležišča nafte.

Nafta, petrolej ali zemsko olje je tekoči mineral navadno rjave, črnkaste, včasih žolte barve. Nafta je lažja od vode; specifična teža ji je 0.6 do 0.9, tako da plava na vodi. Zavre pri temperaturi 30 do 150°, včasih šele pri 350° C. Nafta fluorescira, to je spreminja svojo barvo na zeleno. Nekatere vrste petroleja so prav redke, redko tekoče in lahko izhlapevajo. Te vrste imenujemo nafto, druge vrste, ki so malo gostejše, se imenujejo zemsko olje, a one, ki so popolnoma goste, nosijo ime katrana.

Po svojem kemijskem sestavu je petrolej ali nafta (zemno olje in katan) zmes raznih tekočih, trdnih in plinastih ogljikovodikov, ki se razlikujejo med seboj po sestavi, vrelišču in specifični teži. Nafta iz Pennsylvanije je sestavljena skoraj izključno od parafina, od ogljikovodikov metanskega niza C_nH_{2n+2} ,

kjer ima n najbolj pogosto vrednost 5—12. Za nafto iz Bakuja je dokazal ruski kemik V. V. Markovnikov, da ne vsebuje skoraj nobenega parafina, ampak da vsebuje druge ogljikovodike posebne sestave, ki jih je imenoval naftene. To so ogljikovodiki C_nH_{2n} obročaste sestave. V nafti iz Kalifornije prevladuje aromatski ogljikovodiki — benzol C_6H_6 in drugi. So pa tudi naftne, ki so bogate ogljikovodikov C_nH_{2n} in C_nH_{2n-2} , ki so blizu asfaltu. Danes je znano, da je vsaka nafta sestavljena od zmesi različnih ogljikovodikov, ki so odvisni od geoloških pogojev naftinega postanka in njene zgodovine kakor tudi od sestava prvotnih organskih teles, iz katerih je nafta nastala.

Razen ogljikovodika so v vsaki nafti še druge kemijske snovi. Ameriški kemik C. Mabery je n. pr. dokazal, da je v vsaki nafti našel dušik. Dušika bogate naftne so v Bakuju in Kaliforniji. Pri nekaterih naftah doseže količina dušikovih produktov 10—12%. Japonske naftne vsebujejo 1.5% dušika, kalifornijske pa 1.00 — 2.75%. Te dušikove spojine so v vsaki nafti istovetne; v zvezi so z razpadanjem beljakovin in ne izvirajo iz globin zemlje, ker pri visoki temperaturi te snovi razpadajo. Vsa ta dušikova telesa imajo svoje poreklo od metilskih hinoleinov, ki vsebujejo v svoji molekularni sestavi obroč benzola in piridina. Iz hinoleina nastanejo metilski hinoleini po zamenjavi vodika s skupinami metila.

V nafti (petroleju) je še žveplo, kisik in fosfor. Tako je n. pr. v naftah Teksasa in Louisiane žvepla do 2.75%, en njegov del je v staljenem stanju kot elementarno žveplo. V naftah je tudi tiofen C_2H_4S , žveplove spojine, ki so prav slabo znane; ve se samo, da so to trajne spojine z obročastimi jedri. Kisika se najde v nafti tudi do 6%, ali njegova količina se giblje največ okoli 3%. Fosfor so dognali v nafti šele l. 1922., je ga pa prav malo, 0.01 %.

Prisotnost dušikovih spojin v nafti je velike važnosti za pojasnitev njenega postanka. Prav z ozirom na te spojine ni nobenega dvoma, da so naftne biogenega porekla, to je, da so postale iz žive tvarine izvestnega kemijskega sestava. To so minerali, ki so nastali v onih delih zemeljske skorje, kjer se vršijo metamorfoze mineralov z delovanjem pritiska in temperature, ne pa v onih delih, kjer se razvijajo minerali iz raztopljene zemeljske snovi, iz magme. Res da obstojajo tudi hipoteze o neorganskem po-

reklu nafte. Po teh hipotezah ne izvirajo ogljikovodiki od žive tvarine, ampak se delajo v globinah zemlje iz nekih ogljikovih spojin, ki so v sami magmi.

Ali kakor bi bilo sicer mogoče, da spravimo postanek ogljikovodikov v zvezo z anorganskim poreklom, geneze dušikovih teles, metilskih kinoleinov, ki jih imajo naftne v ogromnih količinah, v milijonih ton, vendar ne moremo razložiti drugače, kakor da je vezana na živo tvarino. Dušikove snovi v nafti ne nastajajo nikoli pri visokih temperaturah; marveč so konstantne pri temperaturi, ki se giblje nekaj nad 100—150° C. Pri temperaturi, ki razvijajo ogljikovodike v prisotnosti metalnih karbidov, pa te dušikove snovi razpadajo.

Za biogeno poreklo nafte govori tudi njeno posebno optično svojstvo; vse naftne so optično aktivne, imajo torej svojstvo, ki ga pri ogljikovodikih anorganskega porekla ne najdemo. Samo živa tvarina more po dokazih L. Pasteurja zgraditi molekule, ki so optično aktivni. Ker pa v zemeljskih globinah žive tvarine ni in je zaradi visokih temperatur in ogromnega pritiska tudi ne more biti, je jasno, da tudi nafta ne more biti anorganskega porekla.

To važno optično svojstvo je prvi našel francoski fizik Biot l. 1835. v neki nafti neznanega najdišča. Ker pa sam Biot temu pojavu ni dajal nobene važnosti, je ostal v znanosti tudi popolnoma pozabljen, dokler ga ni po 55 letih dvignil ponovno na dan ruski kemik P. I. Valjden in spraval obenem v zvezo z biogenim postankom nafte. Za Valjdenom so preiskali mnogo naft z ozirom na njihovo optično aktivnost, a nobena ni bila optično neaktivna. Vse preiskane naftne pa so značilno vrtele polarizacijsko ravnino svetlobe vedno na desno. Biot se je po nekem naključju nameril na nafto, ki je delovala v obratni smeri. Tudi po nekoliko letih Valjdenovega preiskovanja so našli naftne istega svojstva, samo s to razliko, da je bilo njih delovanje nekoliko slabotnejše kakor pri nafti Biota. Za naftne je torej po številnih raziskavah njih dognano, da se odlikujejo po optični aktivnosti. Ogljikove spojine takšne notranje sestave pa more zgraditi samo živa tvarina, ker ogljikovi minerali, ki niso neposrednega biokemijskega postanka, so optično neaktivni.

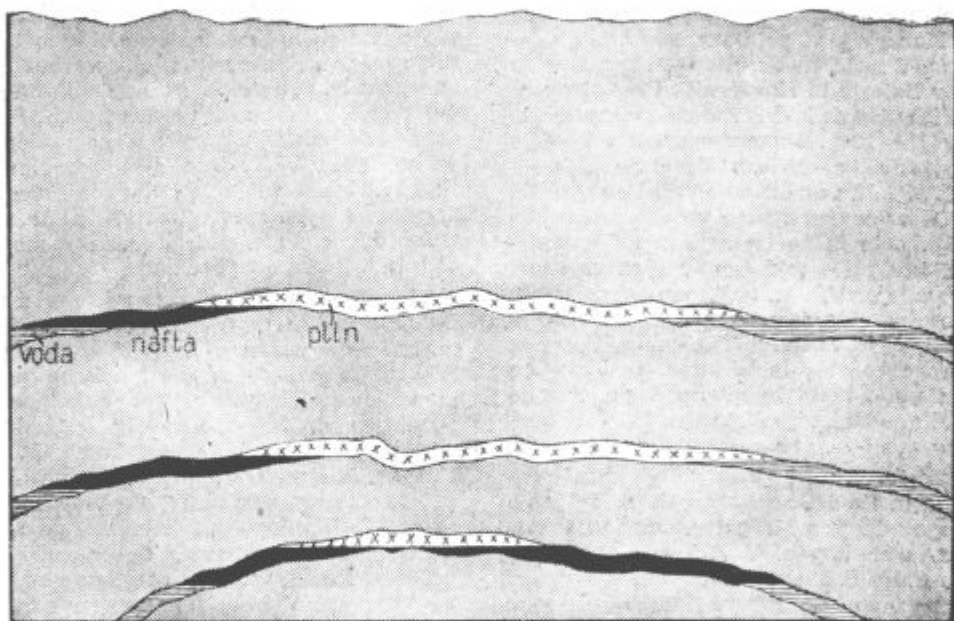
Naftne so torej biogeni produkti, vendar pa niso minerali, ki bi se mogli razvijati v oblasti živih bitij, v biosferi in v prisotnosti kisika, torej na zemeljskem

površju. Oni nastanejo v globljih delih kamene skorje v tako imenovani metamorfni skorji, kjer vlada znaten pritisk in visoka temperatura. Vendar pa tvarine, iz katere so nafte nastale, ni v zemeljskih globinah, ampak jo moramo iskati v biosferi, v živi tvarini. Nafte imajo torej svoje poreklo v biosferi, v oblasti živih bitij, svoj vir imajo v samih organizmih. Razvijati se prično z razpadanjem poginulih živali in rastlin v sladkovodnih, morda tudi slanih jezerih, torej v položaju, kamor kisik nima svobodnega dostopa.

Razvoj naftinih (petrolejskih) ogljikovodikov je odvisen od vrste organskih snovi in njene kemijske sestave. Iz vsake organske snovi potemtakem nafta

odvisni od vrste organizmov. Odkril je, da se v ilovici jezerskega dna sesedajo produkti »sapropeli« — iz grškega sapròs, gnil, in pélos, mivka —, ki so postali največ iz živalskih organizmov in ogljikovih vodikov bogatega planktona, dočim je postanek vezan na razpadanje drevesnega rastlinstva.

H. Potonié imenuje produkte razpadanja organskih ostankov »kaustobiolite« in jih deli v tri skupine. Eni so nastali z razpadanjem vodnih organizmov, to je enostaničnega vodnega rastlinstva in drobnega živalstva. V to skupino, ki je bogata ogljikovodikov, proteinov in tolšč, spadajo nafte, bituminozni škrljenci, boghedi itd. Druga skupina so produkti, ki nastanejo z razpadanjem močvirnih

Sematična slika antiklinal, pri katerih se nabirata nafta in zemeljski plin (po geološkem profilu naftinih ležišč v Oklahome)

vendarle ne more nastati. To sta dokazala prvi okoli 1900 francoski paleofitolog B. Renault in njegov učenec Ch. Bertrand. Pojasnila sta nam nastajanje bituminoznega ogljevja, tako imenovanih boghedov, in dokazala, da se ti od drugih vrst ogljevja jako razlikujejo ne samo z ozirom na organizme, iz katerih so nastali, ampak tudi z ozirom na njihovo kemijsko sestavo in gradnjo. Pozneje se je s tem pojavom bavil mnogo nemški paleofitolog H. Potonié in ugotovil, da se ob razpadanju poginulih organizmov razvijajo pod vodo različni produkti, ki so

zelenih mahov in travnega rastlinstva, to so šote. Tretja vrsta kaustobiolitov pa je kameno ogljevje, premogi, ki so nastali z razpadanjem gozdne, drevesne, močvirne vegetacije.

Razne vrste kaustobiolitov so torej nastale z razpadanjem organskih ostankov, a njihove vrste so odvisne od kemijske sestave teh ostankov. Sestavine nafte, bituminoznih škrljencev, šote, premoga imajo svoje poreklo že v samih organizmih, kakor poudarja ruski mineralog V. I. Vernadski.

Nafta (bituminozni škrljavec in boghedi) se začno razvijati v sladkovodnih ali slanih jezerih in mirno tekočih vodah, ki niso pregloboke, a so bogate živih bitij. Ta bitja so, kakor rečeno, organizmi planktona, enostanične vodne rastline in prav drobne živalce, ki v silnih množinah životarijo po površini vode, se naglo razvijajo, množe pa tudi naglo ginejo in se sesedajo na dno vode, kjer preidejo iz organskega krožja v anorganski, mineralni, in se spremenijo v nafto itd. Od njih postanejo sapropeli, ki so bogati tolstih in dušikovih snovi, nerazdružnih sestavin nafte.

Proces razpadanja se vrši v predelih, ki nimajo kisika ali pa le malo. Ti procesi so najbrže biokemijski. Pri nastajanju prirodnih ogljikovih spojin vrše glavno delo anaerobne bakterije — bakterije, ki jim kisik ni potreben —, ki prodro globoko v notranjost zemlje. Tu pa vladajo drugi kemijski pogoji, ki se od onih, v katerih so organizmi živeli, znatno razlikujejo. Po geodinamskih prevratih pridejo vodni baseni z ostanke sesedenih poginulih organizmov v globine zemlje. Še ko so bili na površju zemlje, to je v dobi njihovega izginenja, se je preko poginulih organskih ostankov sesedala mivka, pesek in drug hribinski drobir, tako da so baseni dospeli v globlje dele zemeljske skorje že prekrti s temi sedimenti. Nafta torej niso minerali globin, one so sedimentarnega porekla, nastale pa so po mineralnih metamorfozah v delih hribinske skorje.

Ko smo tako spoznali naravo nafte, njeno poreklo in postanek, je potrebno, da spoznamo tudi, kako postanejo naftina (petrolejska) ležišča, iz katerih jo danes črpamo za svoje potrebe. Tam, kjer nastane, je namreč nafta v tako majhnih množinah, da se ne more smatrati za ležišče. Ležišča so odvisna od same narave nafte, ki je tekoče telo, zato na mesto svojega postanka ne more biti vezano, ampak se lahko seli iz ene hribine v drugo. Na ta način se naberejo lahko tekom geoloških časov v delih zemeljske skorje ogromne količine nafte v mogočnih ležiščih.

Selitev nafte iz krajev svojega postanka na druga mesta pa ni odvisna samo od tekočega stanja nafte, veliko vlogo igrajo tudi hribine. Imamo hribine, ki so votlikave, tako da nafti dovolijo svobodno selitev v globlje predele. Tako se nafta lahko seli skozi plasti peska, peščenca, peščenega laporja in labore (konglomerata). Čim pa doseže seleča se

nafta hribine, ki niso propustne, ampak goste, n. pr. glino ali glinast lapor ali škrljavec, tedaj je njene selitve konec. Tu se mora na površju nepropustne hribine ustaviti. Ta selitev se more vršiti skozi dolge geološke dobe in po votlinah na njem ležečega propustnega sloja hribin. Na površju gostega, nepropustnega sloja se nabere nafta polagoma v tolikih količinah, da nam dá črpanja vredno ležišče v votlikavih hribinah, ki jim pravimo zato rezervoarji (Reservoir rocks, Magazingesteine).

Nafta se lahko razvije tudi v kaki gosti hribini, vendar njena selitev po tej hribini ni mogoča. Ako pa pride naftonosna gosta hribina pod močen gorotvorni pritisk, tedaj se zgodi, da pritisk nafto iz hribine iztisne v drugo, votlikavo hribino, po kateri se potem lahko seli.

Nafta potuje torej skozi votlikave hribine, tu se ji pridružuje tudi voda z zemeljskega površja. Gladina vode in nafte raste potem po votlih prostorih tako dolgo navzgor, da dosežeta nepropustno hribino, ki votlikavo hribino krije. To selitev imenujemo prvotno, primarno, ki za razvoj ležišč nima velike važnosti. Velika naftina ležišča pa bodo nastala tedaj, ko je prvotna selitev končana in je nafta prisiljena, da se seli v bočno smer.

Da pride do bočne, sekundarne selitve nafte, mora naftonosna hribinska matca spremeniti svoj položaj. To se bo zgodilo posebno, ako nastopi bočen gorotvorni pritisk, ki je zmožen, da vodoravne naftonosne hribine naguba. Del hribinskih plasti se pri tem dvigne v obloku, razvije se tako imenovana antiklinala. Drugi del se spusti v obliki kadunje, to je sinklinala. Nafta, ki je bila morda razširjena po zelo velikem prostoru, se bo zdaj začela seliti bočno, proti vrhu antiklinal, razvilo se bo petrolejsko ležišče ob antiklinali. Ob tem bočnem gibanju nafte pride tudi do ločitev v sami nafti. Najlažji ogljikovi vodiki se bodo nabrali pri vrhu, težji pa po bokih antiklinala, tako da bo glavna količina nafte na antiklinalnih bokih (glej sliko).

Potovanje in gibanje kake tekočine skozi hribino je odvisno od tega, kako veliki so votli prostori dotične hribine. Voda navadne temperature se n. pr. lahko pomika skozi hribino po razah, ki imajo komaj 0,508 mm premera. Tam kjer je premer ožji, pride do kapilarnosti in hribina srka vodo skozi svoje fine raze in jo torej tudi še nadalje spravlja naprej. Ako pa znaša premer manj ko

0,002 mm, tedaj ne more priti več do nikakega gibanja in potovanja vode. Kamen je vodo absorbiral, a postal s tem sam nepropusten za nadaljnji dotok; edino ako se temperatura dvigne ali pa pod močnim pritiskom, je mogoče, da pride ta vsrkana voda iz hribine.

Na gibanje tekočin skozi votlikav kamen vpliva tudi napetost njihove površine. Čim večja je ta napetost, tem večje je tudi gibanje tekočine. Slana voda, ki je stalna tovarišica nafte, ima n. pr. napetost površine, ki je znatno večja kakor pri nafti, zato bo tudi kapilarnost, gibanje slane vode v poroznem kamnu dosti večje kakor gibanje nafte. Voda se bo zaradi tega gibala skozi fine raze ali pore, ki nafti ne dovolijo prehoda. Tako se bosta nafta in voda ločili druga od druge.

V naftonosnih predelih se pojavljajo pogosto znaki, ki omogočajo z ozirom na naftina ležišča važne zaključke. Po nekod se cedi iz hribin čista nafta (seepages), drugod imamo vire zemeljskih plinov. Ti plini so stalni spremljevalci nafte, in so velike gospodarske vrednosti, ker so sestavljeni iz lahkih ogljikovodikov, po pretežnem delu iz metana in etana. Ti plini lahko služijo kot izvrstno gorivo ali svečava.

Mnogokrat nam ovaja naftino ležišče tudi slana voda. To je nekdanja morska voda, ki je zaostala v hribinah in je po svoji sestavi morskovi vodi prav blizu. Pogosto ima natrijevega klorida več kakor morska voda, dočim so sulfati v njej velika redkost, včasih jih pa vobče ni. Ako nastopata v tej vodi tudi jod in brom, tedaj je ta slana voda prav zdravilne vrednosti. Tako je zdravilna n. pr. voda, ki priteka pri vrtanju za zemeljski plin pri Sisku. Ta »Sisačka mineralna voda« vsebuje poleg drugih sestavin natrija 0,8500, broma 0,0038, joda 0,0036, klora 0,9223. Drugod so znaki naftinih ležišč tudi žvepleni vreli in tako imenovani blatni vulkani.

Rekli smo že, da imamo tudi v Jugoslaviji kraje, kjer smemo po geološki in petrografske sestavi kakor tudi po tektonskih prilikah pričakovati in slutiti ležišča nafte. Takí kraji so n. pr. v Medmurju v okolici Paklenice in Selnice, kjer se nafta celo že črpa. Ta ležišča se nadaljujejo v okolico Ludbrega, Vel. Poganca, Pitomače, Ribnjaka in Lepavine. Tudi rob Moslavačke gore pa savska dolina od Ivaničgrada proti Sisku in Zagrebu, dalje okolica Lipika (pri Bujavici), v Majevici pri Rožnju, pri Donji Tuzli,

v Črni gori pri Bukoviku in Smrdešu, v Južni Srbiji imamo znake naftinih ležišč pri Ohridu in v Bučinu. Na nekih mestih so dospeli ob vrtanju na zemeljsko smolo (ozokerit) in nafto (n. pr. pri Vel. Pogancu), drugod na znatne količine zemeljskega plina (Prečec pri Zagrebu, Bujavica, Sisak). Vsekakor bodo geološka raziskavanja in sistematska vrtanja rešila tudi vprašanje izdatnosti teh naših ležišč nafte in zdi se, da bodo v našo srečo pozitivna.

Petrolejska doba

Petrolej je bolj nego para ali elektrika, močna, drveča sila sodobnega časa. To dokazujejo predvsem statistike, ki kažejo, da je v prometu 34.897.323 motornih voz vseh vrst in tipov, všteti tovorne avtomobile in omnibuse.

Amerika ima dva in pol krat toliko vozil kakor vse druge dežele. V Zedinjenih državah so našli 28.612.136 motornih vozil. Vsi Američani bi imeli v teh vozilih dovolj prostora in bi se lahko vsi istočasno odpeljali.

V Evropi so našli 4.649.793 motornih vozil, v Avstraliji in Oceaniji 788.773, v Aziji 509.256, v Afriki 319.365. Avtomobilizem je danes razširjen po vsem svetu. Od leta 1922. se je dvignila produkcija motornih vozil za 176%.

Za Ameriko stoji na prvem mestu Velika Britanija z 1.370.711 vozili, potem Francija, Kanada in Nemčija, ki ima 609.090 voz. Češkoslovaška izkazuje največji dvig v produkciji tekom zadnjih osmih let; njena proizvodnja se je dvignila od 4138 voz l. 1922. na 65.000 voz l. 1929. Kitajska, ki šteje blizu 500 milijonov prebivalcev, razpolaga samo s 30.283 vozmi — ima jih komaj nekoliko več nego Portugalska. Indija, ki šteje 320 milijonov duš, ima samo 164.275 motornih vozil. Švedska pa jih ima še manj, namreč 144.519. Avstrija, ki šteje bori 6 in pol milijona prebivalcev, ima 34.500 voz v prometu. Južnaafriška unija pa 141.674. Na najnižji stopnji stoje Bermudi, ki imajo 20.410 prebivalcev in komaj 20 motornih vozil.

Moderna civilizacija se pomika dalje na kolesih, ki jih poganja bencin. Ni čudno, da je neki washingtonski novinar napisal knjigo z naslovom »Naša borba za petroleje, kajti ta »petrolej« ali bencin, ali kakor se že glasi strokovno ime za to tekočino, je kot bistveni činitelj mednarodne politike nadomestil premog.

Dr. R. Savnik

Kolonizacija

v Vardarski banovini

Izza početka 19. stoletja se ni v Evropi politični zemljevid nikjer tako pogostokrat spremenil, kakor prav na Balkanskem polotoku. Globoko ukoreninjeni verski čuti in prebujajoča narodna zavest sta opetovano spremenila Balkan v krvavo bojišče. Pod njunim zmagoslavjem je Turčija trajno slabela, vendar so tudi na njenih razvalinah nastale države često menjale svoje meje. Šele nekaj let po svetovni vojni, ko sta se sporazumeli tudi Grčija in Turčija, so se ustvarile meje, ki jih imamo še danes.

Sprememba državnih mej ima za ozemlje, ki menja svojo državno pripadnost, vsakovrstne posledice, ki se javljajo zlasti na gospodarskem, narodnem in kulturnem polju. A ne povsod v enaki meri. Spremembo najbolj čutijo mesta, nato kraji ob prometnih cestah in šele nazadnje dežela. Vendar so bile take spremembe v nekaterih delih Balkanskega polotoka tudi na deželi naravnost ogromne. Tako se je izvršilo na podlagi grško-turškega sporazuma pravo moderno narodno preseljevanje, ko so se selili turški prebivalci iz Grčije in Grki iz Male Azije in turške Trakije na grška tla. Velike spremembe beležijo v svojem razvoju seveda vsa večja mesta: Carigrad pod vtisom preložitve prestolnice v Angoro, Atene in Solun sta dobila obširne nove mestne dele, ki jih naseljujejo grški kolonisti, večinoma begunci iz Turčije.

Spremembe pa so nastopile po priložnosti k Jugoslaviji tudi v Južni Srbiji, predvsem v Vardarski banovini. Do balkanskih vojn v Turčiji centralno ležeči Bitolj je odstopil kot središče širokega zaledja svojo vlogo Skoplju. Bitolj je postal obmejno mesto in ima še danes komaj dve tretjini predvojnega prebivalstva. Nasprotno nas utegne letošnje ljudsko štetje tako iznenaditi, da bo postalo Skoplje četrto največje mesto Jugoslavije, ki bo znatno prekosilo Ljubljano in doseglo morda Sarajevo.

V Vardarski banovini gre tok gibanja prebivalstva v dveh smereh. Turki ostavljajo našo državo in se selijo v svojo staro domovino, prihajajo pa sem kolonisti iz vseh delov naše države. Vendar

je rezultat ta, da se prebivalstvo po kolonizaciji ne veča in da narašča le naravnim potom. Spreminja pa se polagoma narodnostna slika, kultura in gospodarsko stanje. Ker je vsa ta sprememba za nas pozitivna, ima ta del države vedno večje razvojne možnosti.

Med koloniste, ki jim izjemni zakoni olajšujejo prihod in bivanje, se je doslej razdelilo okrog 150.000 ha zemlje. Na njej se je ustanovilo okrog 200 kolonij in do 500 manjših naselbin. Koloniste tvorijo večinoma nekdanji dobrovoljci, pa tudi nekateri prav ubožni domačini so dobili nove plodne zemlje. Skupaj se je doslej priselilo semkaj okrog 12.000 družin. To število sicer ni veliko, če ga primerjamo s številom izseljencev, ki znaša letno nekako toliko ljudi. Vendar že ti so povzročili precej vidne spremembe.

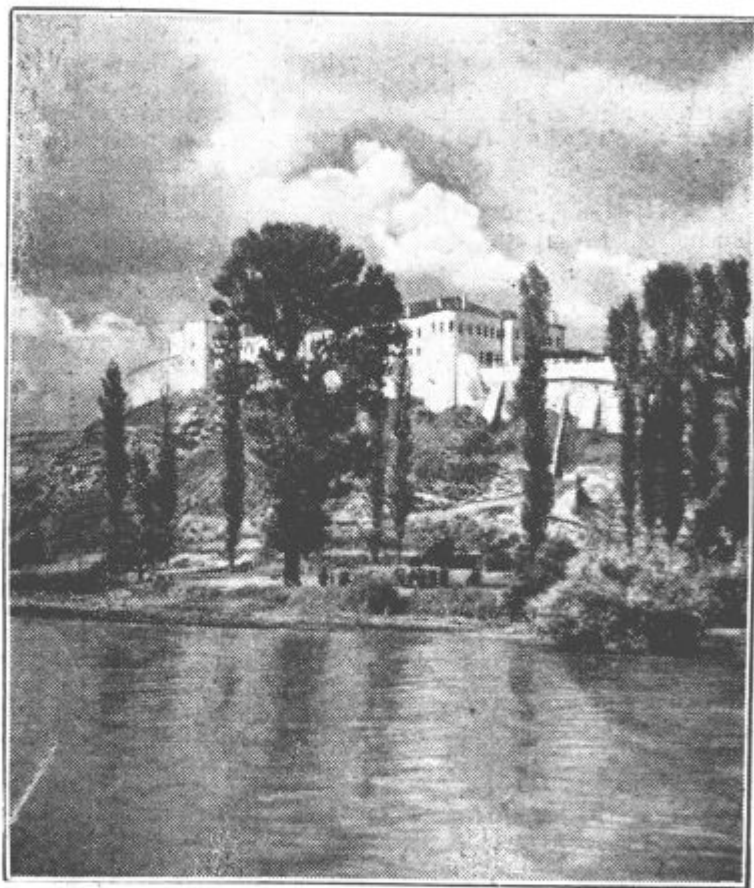
Največ kolonistov se je nastanilo na Kosovem polju. Dobili so plodna zemljišča zlasti ob reki Sitnici. Nikjer ne primanjkuje vode in tudi podnebne prilike so povoljne. Edini nedostatek je pomanjkanje gozdov, ki je tem občutnejši zaradi močnih vetrov, ker ograjajo posevke. Tu žive kolonisti iz vseh delov države večinoma skupaj v istih naselbinah. Tudi nekaj Slovencev, ki so se poleg Banatčanov najbolj obnesli, je prišlo semkaj. Kolonisti so si zgradili moderne hiše, drugi, zlasti Ličani, so doma razdrli lesene hiše in so si jih znova postavili tu, kar je tem bolj zanimivo, ker tu manjkajo gozdovi. Vendar imamo zdaj že prve začetke pogozdovanja, ker to narekuje potreba. Največ sade murvo, trnjevo grmičje, posamič pa tudi hraste. Šol jim še manjka in tudi cerkev še nimajo.

Kotlina Metohija, ki sega na zahodu že v Zetsko banovino, predstavlja drugo največje kolonizacijsko ozemlje. Kot Kosovo nekdanj pretežno slovanska, je v dobi srbskega preseljevanja proti severu, ki se je vršilo zlasti v 17. veku, polagoma izgubljala svoj narodni značaj. Vendar je bilo tu še v 70 letih 19. stoletja okrog 8600 srbskih hiš, ki so l. 1912. po balkanski vojni skopnele na 1830. Uničevanje našega elementa se je vršilo ali po izseljevanju, ali pa s prisilnim

sprejetjem izlama. Tudi tu primanjkuje rodovitne zemlje. Podnebje je ugodno. Malarija se omejuje le na mesto Peč in na del đakovskega okraja. Nedostatne pa so še prometne zveze. Kolonisti dohajajo zlasti iz bližnje Črne gore, se pa le polagoma kot rojeni živinorejci prilagajajo novim razmeram. Po rodovitnosti ima Metohija vse pogoje, da postane žitnica za siromašno Črno goro,

novljeno mesto Dojran, ki je v svetovni vojni popolnoma propadlo.

V splošnem moremo reči, da se je kolonizacija na jugu naše države začela predvsem na treh mestih, ki so iz nacionalnih razlogov posebno važna: vrši se na Kosovem polju, ki je maščevano, zavojevano, a ne še zopet narodno jugoslovensko; obrača se na Metohijo, danes večinoma albansko, dočim so nekoč baš

Dušanov grad v Skoplju

Tudi v skopski okraj je prišlo že precej kolonistov; posebno so se nastanili vzdolž proge, ki vodi iz Preševa preko Kumanova v Skoplje. Tudi tu nastajajo nova polja, goje se vse vrste žita, pa tudi tobak in vinska trta se dobro obneseta. Tudi okoli Kačanika in Tetova je že vzniklo nekaj kolonij. Velike možnosti uspešne kolonizacije so še zlasti na Ovčjem polju, kjer je med Turki dokaj močan pokret izseljevanja in v bližini Dojranskega jezera, kjer še vedno ni ob-

od tu, iz Peči izhajali srbski patriarhi kot voditelji svojega naroda, — in končno dohaja na mesta odhajajočih Turkov slovanski element v Moravsko-Vardarsko dolino, ki ima kot osrednja prometna žila Balkanskega polotoka za nas še prav posebno velik pomen.

Kaj je že dosedanja pičila kolonizacija v narodnem oziru storila, jasno kaže primer Kosova, ki je imel l. 1919. komaj 24% Srbov, a l. 1927. že 37%. Še slabše so narodne razmere v Metohiji, kjer od-

pade na Slované komaj $\frac{1}{4}$ prebivalstva. Napredni kolonisti vplivajo na domačine predvsem gospodarsko, s tem da jih seznanjajo z racionalnim obdelovanjem tal. Tako se je površje požete zemlje v nekaterih predelih povečalo za $\frac{1}{4}$. Še večji je bil v istem razdobju nekaj let skupiček od žetve. Razvoj poljedelstva pa ni moral škodoval živinoreji, nasprotno tudi ta

se stopnjema razvija. Kolonisti so obenem pripomogli k vedno večji javni varnosti, zaradi katere se je izvoz poljskih pridelkov in živine mestoma podesetoril. Vendar sta tudi danes Zetska in Vardarska banovina še vedno najredkeje naseljeni in gospodarsko najšibkejši pokrajini v državi.

Narod, ki izumira

Na svetu so narodi, ki jim je sodba že pisana in ki so z vsakim dnevom bližji svojemu neizbežnemu, skoraj do glednemu narodnemu poginu. Med te spadajo prebivalci svobodne narodne republike Tuve.* Tuvinci so šele po osvobojenju dobili svoje sedanje ime, prej pa so bili znani le pod imenom Sojoti. To maloštevilno mongolsko ple-

se stopnjema razvija. Kolonisti so obenem pripomogli k vedno večji javni varnosti, zaradi katere se je izvoz poljskih pridelkov in živine mestoma podesetoril. Vendar sta tudi danes Zetska in Vardarska banovina še vedno najredkeje naseljeni in gospodarsko najšibkejši pokrajini v državi.

Sojotski jezdec na volu

me (vseh je kakih 50.000 duš) se je preselilo šele pred par stoletji v svoja današnja bivališča in je ostalo do današnjega dne na oni primitivni stopnji omike, ki so ji razna sibirski sorodna plemena pod ruskim kulturnim območjem že davno odrasla. Sojoti so še danes pravi pravcati divjaki v vsakem pogledu. Njih vera je temno šamansko vražarstvo. Njih duhovniki stoje le pod rabljam vplivom mongolskega lamaizma, v ostalem pa se kitajski kulturni

* Glej članek »Narodna republika Tuve« v prejšnji številki.

Poleg gozdov, ki predstavljajo ogromno vrednost, je dežela bogata na raznih rudninah. Dasi je še zelo slabo raziskana, so našli že bogata nahajališča zlata, bakra in azbesta. Te zemeljske zaklade izkoriščajo Rusi, kajti domačini so za vsako delo nesposobni. Velik kulturni pomen bi imelo že v preteklih časih naseljevanje ruskega kmečkega življa iz Sibirije, da priseljenim kmetom niso otežkočali naseljevanja in življenja ruski trgovci, ki jim je bilo na tem, da bi na vse večne čase lahko po mili volji gulili nevedno in zaostalo ljudstvo. Sojot ni imel niti pojma o vrednosti živine, zemlje in krzna, tako da so trgovci dobivali velike travnike za par steklenic vodke, par volov za ogledalce, ali dobrega konja za žepni nožiček. Kako

so trgovci zlorabljali nevednost Sojotov, priča naslednja dogodbica, ki jo pripoveduje Rus Minelov s svojega potovanja po Urjanhaju l. 1914.: Trгоvec

Samanov grob

pride v sojotsko naselbino in prodaja nomadom vodko, ceneno blago, razno orodje in slično drobnjavo. Ker Sojoti ne poznajo denarja, plačujejo z živino. Od vsakega kupovalca si izgovori trgovec za prodano blago po enega ali več junčkov, ki so nekaka plačilna enota. Po končani kupčiji odide trgovec drugam, ne da bi zahteval od kupcev plačila v junčkih. Drugo leto se trgovec pojavi zopet in sklene nove kupčije, pa zopet ne zahteva junčkov, šele tretje ali četrto leto spomni dolžnike na pla-

čilo: »Prijatelji, zdaj mi pa le priženite vole, ki ste mi jih dolžni.« »Kake vole? Saj smo dolžni le junčke.« se čudi Sojoti. »Pred tremi leti so bili junčki, danes pa so že voli, le priženite mi jih!« Sojoti se upirajo in skličejo modre starce, da odločijo pravni spor. »Modri« starci razsodijo v prid trgovca in Sojoti se brez ugovora pokore bistroumni razsodbi.

Zanimiv je sojotski kazenskopравни postopek, ki ga opisuje zgoraj omenjeni potovalec. Obtoženca pripeljejo v šotor pred kneževga uradnika. Spočetka se razvije med obema prijateljski razgovor in oba se medsebojno obdarjeta s tobakom. Nato se začne zaslišanje, med katerim obtožencu takoj zveže roke na hrbtu. Uradnik najprej zlepa prigovarja obtožencu, naj prizna svojo krivdo. Ako ta taji, ga pograbi sodnik za lase, si nasloni njegovo glavo na kolena in ga bije z jermenom po licu, da je nesrečni grešnik v hipu ves krvav. Ako ta procedura nima zaželjenega uspeha, se nadaljuje bičanje po telesu najprej s šibami, potem z bičem in naposled s trnjevo palico, ki razcefra obdolžencu ves hrbet. Ako je ta trdovraten, mu položijo prste s posebno pripravo, nato mu stiskajo glavo v nekaki natezalnici iz konjske žime in mu zabijajo ošpičene klinčke pod nolite. Ako je vse te muke prestal, mu ukažejo poklekni na kamen, na meča mu zavale bruno in na vsak konec bruna sede po en Sojot, da se gugata na nogah obtoženca. Seveda mu pri tem temeljito omehčata meča in kosti. Nadaljnja stop-

Reka na reki Lenisej, v ozadju glavno mesto Krasni

nja muke pa je ta, da nesrečnika obe-sjo v šotoru z glavo navzdol in zaku-rijo pod njim ogenj, ki ga netijo s sve-žimi strupenimi rastlinami. Kadar obe-šenec omedli, ga snamejo in oblijejo z vodo, da se zave, nakar se začne mu-čenje znova. Ako vse te muke mso ine-le zaželjenega uspeha, pride na vrsto nekaka prisega, ki je za sojotske pojme strašnejša nego vse muke. To je prise-ga pri medvedovih nosnicah. Obdolže-nec jih povoha in ponovi svojo izjavo. Baje se te zadnje procedure vsakdo ustraši in prizna svojo krivdo, prime-riko pa se je že, da je krivoprisežnik kasneje ozblaznel, ker ga je pekla vest.

Smrtne kazni ta postopek ne pozna. Plača se samo neprimerno visoka od-škodnina, n. pr. za eno ukradeno ovco dvajset ovac in od te globe dobi večji del sodnik. Kdor nima, da bi plačal glo-bo, mu odbijejo roko ali nogo. To se vrši navadno pozimi. Obsojenec stoji v šotoru, roko ali nogo pa moli skozi od-prtino v mráz. V par urah odmre roka, nakar jo rabelj odbije s polenom. Rane potem ne zavežejo in ako obsojenec ostane živ, je vse življenje žalostna po-kveka.

Kadar Sojot umrje, ga s konjem po-vlečejo daleč v stepo in puste jastre-bom, ki kmalu ogloščajo mrliča do belih kosti. Le samomorilca ne smejo žreti jastrebi, ki so svete ptice, zato nad njim napravijo nekako kletko, da ujeđe ne morejo do trupla. Tudi šaman — ča-rovnik mora biti pokopan na poseben način. V zemljo zabijejo tri kofe, v sredo med nje pa v ovoju iz ličja obe-sijo truplo, da visi kakor kotel nad og-njem. Mrtvemu šamanu dajo s seboj tudi znake njegove umetnosti, boben in kraguljčke, ki jih je rabil pri čaranju. Kakor v življenju, tako se tudi po smrti vse boji šamana. Rusi in Sojoti vedno jašejo v velikem ovinku okoli kraja, kjer je izpostavljen trohnobi umrli ča-rovnik.

Sojoti so po telesu majhne in slabot-ne postave. Omenili smo že, da je pri njih sila razširjena sifilida, zato se če-sto srečujejo ljudje, ki jim je ta bolezen popolnoma snedla nos in nakazila oblič-je. Za težko telesno delo niso in tudi pešci so slabi, ker nikoli ne hodijo. Zato pa so izvrstni jezdeci. Jašejo vedno v galopu in je naravnost čudež, kako se pijan Sojot, vračajoč se s kakke slavno-sti, obdrži na konju, ki ga varno, nese preko rek in potokov ter nad prepadi

po ozkih kozjih stezicah. V ravnini jim služi tudi vol kot ježna živina. V ta na-men ima vol v nosu obroček, na kate-rega se pritrdijo vajeti.

V splošnem se lahko reče, da je ta narodič, kljub temu da so se njegovi življenski pogoji izboljšali, zapisan po-ginu, kajti kulturno je zaostal najmanj za kakih deset vekov in to celo po azijskem merilu. Rusko naseljevanje bo spodrinilo domače prebivalstvo in po zakonu zgodovine mora kulturno in go-spodarsko slabši podleči jačjemu. Po daljši ali krajši pripravljalni dobi bo svobodna narodna tuvinska republika utočila v ruskem morju, ki zmagovito pljuska preko Sajanskih gora.

Odklon Zalivskega toka?

Iz New Yorka poročajo, da je kapetan Berengarije, sir Artur Roston na podlagi dolgotrajnih raziskavanj o smeri Zalivskega toka predložil pomorski oblasti poročilo, v katerem poudarja, da se Zalivski tok trajno oddaljuje od svoje smeri. Kapetan Roston istočasno objavlja zapiske cele vrste strokovnjakov-pomorščakov, katerih opazovanja se krijejo z njegovimi ugotovitvami. Tok, ki prinaša toplo vodo in začenja v bližini Mehiškega zaliva s severnovzhodnim pravcem, obrača že delj časa svoj tok vedno bolj proti severu.

Kot posledica tega pojava mora nastopiti trajna sprememba klime na obeh straneh Oceana. Toplotna razmera se morajo tako na ameriški, kakor tudi na evropski strani predrugačiti. Za zgled postavljajo mesto New York, ki leži približno na isti zemlje-pisni širini kakor Napoli, a ima vendar mnogo bolj ostro podnebje, ker je pod vpli-vom voda, ki prihajajo z Labradorskim to-kom od severnega tečaja proti jugu, voda, ki svojo temperaturo izpremečavajo in iz-enačujejo s toplejšimi južnimi vodami.

Če bo Zalivski tok še dalje spreminjal smer v severnem pravcu, se bo to poznalo tudi na vzhodni obali Atlantskega oceana. Največje spremembe pa se bodo izvršile v severni Evropi, Island in Norveška bosta baje prva izpostavljena posledicam te spre-membe.

Poročila, da Zalivski tok spreminja svojo smer, se že delj časa ponavljajo in temeljijo na raznih opazovanjih. Treba pa bo šele do-gnati, če gre za stalen odklon ali samo za trenutna kolebanja, ki so lahko posledica drugih morskih tokov in temperatur, ki za-vise od razmer ledovja na severnem in juž-nem tečaju, ki pa imajo nanje vpliv tudi ve-trovi. Če gre za resničen odklon Zalivskega toka, tedaj imamo pričakovati velikih spre-

menb v toplotnih razmerah Evrope in Amerike. Pomen takšnih sprememb v klimatičnih preobrazbah naše zemlje je dovolj znač,

kakor je tudi znano, da takšne spremembe zelo vplivajo na zaatne spremembe življenjskih razmer vobče.

Skrivnosti polarnega sveta

Wegenerjeva ekspedicija na Groenland

Ali so na Groenlandu res še nepojasnjene skrivnosti? Saj spada že davno k ozemlju severnega polarnega sveta, ki je že davno znano in raziskano. Saj je bil Groenland že pred enim 1000. letjem naseljen po Normanah, ki so prinesli tja

kajti Groenland je do danes z malimi izjemami v oblasti ledu.

Groenland je neskončno velika dežela: cel kontinent zase. In komaj sedmi del tega ozemlja je prost ledenih spon, še od te sedmine pa je jedva ena tretjina pripravna za človeške naselbine.

Na meji večnega ledu štrlijo kakih petdeset kilometrov v notranjost dežele gore Nunatakker, ki jih ne pokriva led. Led v notranjosti dežele doseže mestoma višino 2500 do 3000 m. Ledniki brzijo s skrivnostno naglico v doline. Med njimi so tudi taki, ki napravijo v enem dnevu do 30 metrov pota. Na več nego sto mestih se izlivajo ledne reke v morje, kamor odlagajo morilske ledne gore.

Kje je izvor tega večnega prerajanja ledne dobe? Odkod ta nepopisna brzina lednih rek? Na kakšne skrivnostne vremenske vplive dajo sklepiti ti zagonetni pojavi? Kako vplivajo ti pojavi v zraku nad groenlandskim ledom na evropsko vreme? Kakšne koristi bi utegnile imeti od tega vremenske opazovalnice? Koliko bi nam to lahko pomagalo pri napovedovanju vremena? Kaj lahko pričakuje zračni promet od klimatičnih razmer Groenlanda in česa naj se boji?

Prof. Alfred Wegener

kulturo, ki je bila, kakor so dokazala najnovejša raziskavanja, enakovredna istodobni evropski kulturi. Tudi imamo razmeroma natančen opis groenlandske prirode, ki smo ga dobili v prvi polovici osemnajstega veka od slovečega norveškega misijonarja Egedea, ki je prebil petnajst let na Groenlandu.

Med modernimi raziskovalci Groenlanda srečamo Nordenskjölda in Nansena ter velikega danskega raziskovalca Lauega Kocha. Danska groenlandska komisija je priobčila že celo vrsto del o svojih odkritjih. (Glej članek »Nova raziskana lisa zemeljske oble«, Zis, knjiga 7, str. 82.) Kaj je torej na Groenlandu, kar miče in vabi polarnega raziskovalca? Marsikaj, mnogokaj! Tu čaka pojasnila in razodetja še vsa skrivnost ledne dobe,

Pojasnitev teh vprašanj si je zastavil graški profesor Alfred Wegener, eden najznamenitejših sodobnih raziskovalcev groenlandskega ozemlja. Wegener, eden najboljših nemških meteorologov in geofizikov je, kakor znano, stvaritelj teorije o premikanju kontinentov. (Glej članek »Nastanek zemeljskih celin«, Zis, knjiga 6, str. 562.) L. 1911. je prof. Wegener, ki je bil tedaj še zelo mlad učenjak, izdal knjigo o termodinamiki ozračja, s katero si je pridobil splošen ugled. Njegova knjiga spada danes med železen repertoar vsakega meteorologa. Prof. Wegener je bil eden izmed prvih, ki so uvedli matematske formule v območje meteorologije, njegova posebna zasluga pa obstoji še v tem, da je zapletene matematične formule kaj kmalu vedel pojasniti s poljudno umljivo razlago.

Eskimska mati z otrokom

Wegener se zanima že nekaj desetletij za Groenland. Mnogi menijo, da je ta pozornost pri njem tako latentna zategadelj, ker išče mož znanosti v tem svetu podkrepitve svoji teoriji o premikanju kontinentov. To pa ne drži. Vprašanje premikanja Groenlanda v zapadni smeri je potrjeno že po drugih raziskovalcih in opazovalcih. Že danski učenjaki so s svojimi merjenji dognali, da se je Groenland v zadnjih sto letih premaknil za približno poldrugi kilometer proti zapadu. Zato Wegener ne išče na Groenlandu potrdila svoji teoriji, ki nima več značaja hipoteze, ampak velja že za dognano dejstvo. Wegenerja vleče na Groenland študij skrivnostnega elementa večnega ledu. Mož skuša pojasniti sebi in svetu skrivnost belega molka. S tem hoče roko v roki osvetliti tudi procese v življenju naše zemlje, procese, ki so se odigrali na našem planetu že pred milijoni let v ledni dobi.

V ta namen se je profesor Wegener mudil na Groenlandu že lani. Tedaj so mu bili ob strani trije pogumni meteorologi. Prebili so več mesecev tam in so se pripravljali na letošnjo odpravo, ki je odrinila na pot v začetku aprila. Ekspedi-

Ladja (srednja) lanske nemške ekspedicije na Groenland ob robu »Sermerua«

cija šteje 17 članov, sedem učenjakov in 10 tehnikov. Delo odprave je preračunano na poldrugo leto, kajti Wegener se namerava vrniti v domovino šele v novembru 1931.

Profesor Wegener je prvič obiskal Groenland že pred 23 leti kot član danske odprave, kateri je poveljeval raziskovalec Milius Ericson. Tedaj je bilo prvič v zgodovini raziskano celotno vzhodno nabrežje groenlandske dežele. Trije najboljši možje tedanje odprave, med njimi tudi Ericson, so plačali svoj pogum z lastnim življenjem. Sledila je druga danska ekspedicija l. 1912., katere se je Wegener tudi udeležil. Tedaj je stal na čelu odprave danski kapetan Cock, kateremu je bila sreča milejša nego Ericsonu, vendar pa je umrl kmalu po svojem povratku v domovino. Cockova odprava je prerežala Groenland v zapadnem pravcu in je raziskala dotlej neznane pokrajine v okolici Provena, najskrajnejši danski naselbini na zapadni obali Groenlanda. To potovanje je rodilo posebno bogate rezultate. Koliko snovi se je bilo tedaj nabralo, izhaja najrazvidnejše iz dejstva, da je bil material šele pred kratkim popolnoma obdelan in ga bo profesor Wegener šele zdaj izdal v knjižni obliki.

Prof. Wegener hoče topot prebroditi ledno pokrajino v najtežji smeri. Za izhod si je izbral Kamarajukov zaliv vzdolž 71 širinske stopnje v pravcu proti Skorosbyu, torej v najširšem delu groenlandskega masiva. Potovanje v tej smeri močno ovirajo vzhodni vetrovi. Na lanski poizvedovalni ekspediciji je prof. Wegener poiskal in našel neko posebno pripravno mesto za izkrcanje v nekem z ledom napolnjenem fjordu. Od te točke lahko nastopi Wegenerjeva odprava pohod v kraje kontinentalnega ledovja, ki se sicer loči od celine po težko dostopnem tundrastem ozemlju.

Na lanski poizvedovalni odpravi je prof. Wegener prvič preizkusil metodo sistematičnega merjenja debeline ledu s tako zvanimi umetnimi potresi, ki nastanejo z dinamičnim razstreljevanjem led-

nih mas. Lani so n. pr. dognali, da znaša debelina ledu 40 km daleč od obale 1200 m. To je doslej največja ugotovljena debelina. Višina mesta, s katerega so opazovali učinek umetnega potresa, pa je bila samo 1500 m nad morsk gladino, medtem ko leži zemski masiv Groenlanda na opazovalni točki 300 m pod morsk gladino. To dejstvo dopušča domnevo, da leže mnoga mesta Groenlanda pod morsk gladino in da bi Groenland v primeru, da bi bil prost ledu, prišel na mnogih mestih pod površino Oceana.

Preizkušnja tega opazovanja spada takisto med najvažnejše naloge Wegenerjeve ekspedicije. Wegener hoče zbrati znanstveno gradivo, ki bo nudilo v analitičnem pogledu točno predstavo energetičnih procesov, ki se odigravajo v kontinentalnem ledu in v ozemlju lednikov. Gre za ustvaritev nekakšne vrste termodinamike polarnega ledu, mogoče po vzorcu termodinamike ožračja. Uspehi Wegenerjeve ekspedicije pa bodo odločilni tudi za napovedovanje vremena in za morebitno organizacijo zračne službe preko Groenlanda.

Wegenerjeva odprava razpolaga s 100 tisoč kilogrami živil in znanstvenih pripomočkov. Za vprego bodo služili psi (100 po številu) in 25 islandskih konj, ki bodo najprej ekspediciji pomagali povzpeti se na kontinentalni led, potem pa jih bodo postrelili in vrgli psom za krmo. Odprava je vzela s seboj tudi dvoje zračnih sani.

Napori, katerim je podvržen raziskovalec na Groenlandu, so velikanski. Mraz je v teh krajih zelo velik. Dolga polarna noč učinkuje zelo razdorno na jetra in na vsebino krvi. Strašne muke morata prestati v teh krajih človek in žival. Ljudje porumenijo, izgube vso maščobo, njih živci trpe, lotevajo se jih mučne duševne depresije, ki povzročajo silno razdraženost in jezljivost. Zato pride med udeleženci takšnih odprav čisto do krvavih obračunov in pobojev. Le s skrajnim naporom je mogoče premagati vse težave in doseči zastavljeni cilj.

»ŽIVLJENJE IN SVET« stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrtno 20 Din, mesečno 8 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Knafljova ul. 5.

Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Urejuje Ivan Podržaj. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani

Kje živi pisatelj Galsworthy

Morda se bo kdaj našel filozof, ki bo napisal knjigo o razmerju pesnika do svojega doma in okolice ter bo preiskal in opisal, če in koliko vplivata dom in njegova okolica na pesniško ustvarjanje. Pesniki starega veka so bili, kakor znano, izraziti prebivalci mest. Ko se je Evripides umaknil v Salamis in se nastanil v votlini, da bi napi-

John Galsworthy

sal neko delo, so videli v njegovi zahtevi po samotni boleštno čudaštvu. Horacij je vsekakor imel svoje imenje in si ni malo domišljal na svoje poljedelske zmožnosti, v jedru pa je bil in ostal meščan. Dr. Johnston, sloviti angleški pisatelj, je dobesedno visel na Londonu; veliki angleški pisatelji viktorijanske dobe so prav tako dajali prednost mestu pred kmeti. Drugače pa je z velikimi pisatelji našega časa. Najimenoitnejši med njimi beže iz mesta in se zatekajo na kmete. Dovolj jim je, če dobe v naglici in trušcu modernega življenja pobudo za svoje delo. Čim smatrajo, da je napočil ugoden trenutek za pisanje, pa se skušajo umakniti iz mesta. Hoče se jim dežele, njenega zraka, njene okolice. Literarni junaki našega časa živijo daleč od svojih častilcev. Kdor bi jih rad obiskal, mora naravnost podvzeti mala odkriteljska potovanja. Shaw, Wells in Galsworthy so se zaprli pred svetom. Galsworthy ima svoj dom v podeželski samoti v Sussexu, kjer sem ga obiskal.

Sussex je priljubljeno pisateljsko bivališče in umetniški elderado. V tisoč letih se ni nič spremenil in tudi danes se ne spreminja. Če gleda človek nanj z višin Hastingsa ali Battlea, se mu spreha oko po vzvalovani gričasti, prijazni in ljubeznivi pokrajini, ki jo tu pa tam režejo potoki in prelivci. Na zapadu in severu se dvigajo nizki, okrogli vrhovi, drug za drugim. Vasi se stiskajo v doline, popotnik jih ugleda šele tedaj, ko jim je čisto blizu. Tako naleti potnik pri

potovanju skozi Sussex na kraj Bury, naselje starih, s slamo in skodlami kritih streh in tu si je Galsworthy ustvaril svoj dom. Bury House, kakor se imenuje ta hiša, je obzidana in bolj odbija kakor vabi človeka. S peskom posuta pot vodi k hiši v Tudorjevem slogu s starinskimi okni, h kameniti verandi in mogočnim vratom iz hrastovine. Kljub temu da je sezidana v Tudorjevem stilu, je hiša komaj dvajset let stara. Hiša, ki je prej stala na njenem mestu, je pogorela do tal. Od nje je ostala samo še kamnita terasa na zadnji strani.

Stopil sem v hišo. Peljali so me v knjižnico, kjer me je sprejel Galsworthy. Penik je mogočne postave, prijazna vnanjosti, visoke rasti in sorazmerne konstitucije, visokega, obokanega čela, mirnega, dobrotnega očesa in markantnega, dobrotljivega obraza. To je bilo prvič, da sem ga videl na njegovem domu. Ko je sedel pred menoj v svoji sportni obleki iz grobe volne, je bil pravi pravcati deželan. Predstavljal sem si ga bil, kako stopa skozi jesenski gozd s puško v roki in v spremstvu dveh lovskih psov. Ko sem pa premotril njegov obraz, mi je ta predstava izginila iz spomina. Kdor gleda Galsworthyju v obličje, spozna v njem predvsem misleca. S tem se sklada tudi njegov glas, ki je miren, trden in preudaren. Takoj spoznaš: to je človek, ki zaupa le svojim lastnim očem, ki ima svoje lastne nazore in si drzne ustvarjati samostojne sodbe ter boriti se za nekaj — kar ni lažno vsakomur.

Prostor, v katerem sva bila skupaj, je, kakor mi je Galsworthy pojasnil, njegova delovna soba. To me je presenetilo, zakaj delovna soba pisatelja izgleda ponavadi drugače. Tukaj pa ni bilo niti pisalne mize niti drugih reči, ki se z njimi navadno obdajajo pisatelji.

»Kje pa pišete, mojster Galsworthy?« sem vprašal. V pisateljevih očeh se je pojavil vesel nasmešek.

»Tam na stolcu« je rekel in pokazal na sedež pred kaminom. In da bi zadovoljil mojo nevernost, je brž sedel na stol. Stol je stal tik okna, ki je odpiralo razgled v čudolepo pokrajino. Nad stolom je visela slika žene z jako markantnim licem, ki je bilo silno podobno pisateljevemu obrazu. Res, bila je slika njegove matere. Naslikal jo je bil njegov tast, profesor Sauter. Na napretni strani je segala knjižna omara čez celo steno. Zelo me je privlačevala. Ima me namreč strast, da silno rad čitam, še rajši pa raziskujem, kaj čitajo drugi. V knjižnici visi mnogo slik, ki jih je napravil Galsworthyjev nečak, slikar Sauter in med tem ko sem opazoval slike mi je pripovedoval Galsworthy, da je bil kupil to hišo prvotno za svojega nečaka. Potem pa se mu je bila tako priljubila, da sta se v njej nastanila oba.

Iz predsobe, odkoder vodijo vrata v knjižnico, se pride skozi druga vrata v glasbeno sobo, ki se širi skoro od ene strani hiše do

druge. To je krasen, s hrastovim lesom obložen prostor, kakor je sploh vsa hiša obložena s hrastovino. Obiskala sva s pisateljem Galsworthyjevega nečaka v njegovem ateljeju. Z okna ateljeja se mi je nudil čudovit razgled na imenje Bury Housea. Videl sem lepo obrezano živo mejo, pot, garažo in vrt, zunaj pa solnce nad sijajno pokrajino njiv in travnikov. In bilo mi je, kakor da vidim starega Soamesa Forsytea sedeti v njegovem stolu za bolnike. Namah mi je postala Forsyte Saga živa pred očmi. Trenutek pa je naglo minul. Poslovil sem se. Priznati moram, da zavidam Galsworthyja. Ne samo za njegovo slavo, za njegove dohodke, za avtorstvo Forsyte Sage, marveč tudi za njegov Bury House, za njegov dom.

Pierre, Quiroule

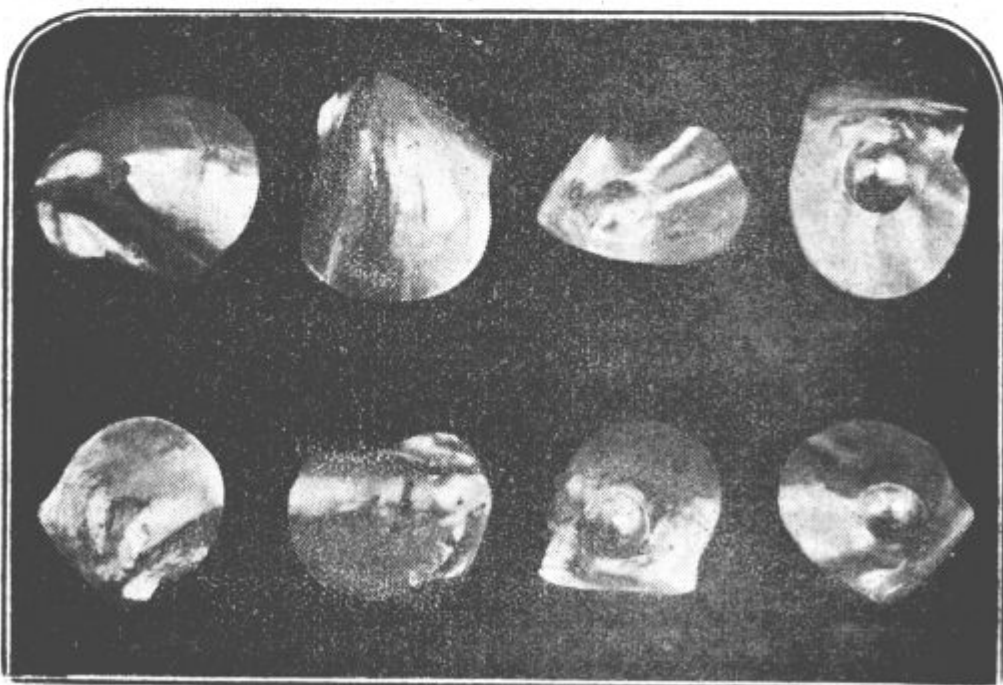
Pariška džamija

Na zid pariške mošeje so vklesali arabske pesnitve. Pred vhodom v molitvenico stoji n. pr. tale: I. Vstopi v ta hram, to je kraj zbrane molitve in poslušnosti nasproti Milosrčenemu. II. Pri vstopanju dobi tvoj duh občutek, da golovo dosežeš odpuščanje. III. Naša doba se sme po vsej pravici ponašati s tem pomnikom glede na druge dobe. IV. Z božjo pomočjo se je ta mošeja veličastno zgradila v tem zemskem raj (Parizu) za uporabo krepostnim ljudem. V. Slično planetu Saturnu je stavba zrasla, nje blesk zasijal. VI. Čast onim, ki so dovršili to umetnino, s katero se smejo ponašati vpričo drugih ljudi.

Biseri

Biserna školjka Tihega in Indskega oceana daje najlepše bisere. Ti se razvijajo v mehkem staničju: obistih, ledvicah, ali v plašču, nagubani plasti, ki je lupina z njo prevlečena. Biser se stvori iz istosrednih slojev biserne matice, ki se nabirajo okoli središčnega jedra. To jedro obstoji po navadi iz

črva zajedavca (cestoda). Biser potem, takem ni prav nič drugega kakor lesščurjev, školjkin ali ostrigin potek odpornosti proti kakšni bolezni. Črv priživnik, takisto zaprt, pa pogine. Na ta način se torej porajajo pravi biseri ali »drage jagode«, kakor bi rekel naš očka Vodnik.

Vznanjost in notranjost štirih školjk bisernic. (Na desni biseri v vdolbinah)

Vsebina:

Jos. Wester:
Janez Trdina
Adolf Koelsch:
Zelena žolna
Rastlinske bolezni
Janko Kač:
Vplivi in vzroki delovanja našega živčevja
Smrt velikega raziskovalca in človeka
Dr. Vl. Travner:
Stoletnica francoskega Alžira
Ivan Podržaj:
Večerni obisk
I. Koštiál:
O vodomeu
Na grobovih stare kulture
Mahatma Gandhi
Sport — ogledalo življenja
V večni temi
Pika polonica
Obisk pri bivši Chaplinovi ženi
Strongfortizem
Mucke, naše prijateljice

Obisk pri bivši Chaplinovi ženi

Ga. Lita Grey, bivša žena slavnega filmskega komika Charlieja Chaplina, je pred nedavnim pripotovala v Pariz in to priložnost izkoristili pariški novinarji za zanimive razgovore. Sodelavec »Gringoire«, Chartres, poroča o svojem obisku naslednje:

Gospa Lita Grey

»Veste«, je dejala ga. Lita Grey, »v Ameriki je zelo koristno biti žena slavnega moža. Če bi ne bila Chaplinova žena, bi bila majhna, nepoznana osebnica. A ko sem se ločila od njega, sem postala sama slavna. Nisem edina med takšnimi ženami; spomnite se samo na ženske, ki jih je ljubil Rodolfo Valentino — vse so imele lepo bodočnost. V Ameriki mora biti mož ženi v korist in Chaplin mi je bil zelo koristen.«

»Kako sodite o njem?«

»To je genialen človek. Je izreden človek, tako rekoč nadnaraven. A ni mogoče, da bi se razumeli z njim. Ni mogoče. Posebno če vam je 16 let, kolikor sem jih štela jaz, ko sem se poročila z njim. Hotela sem se kazati z njim, odpotovati, priti v Pariz. Toda on mi je vedno odgovarjal: Mo-

ram delati! — Delo, delo! Chaplin ni imel druge besede v ustih. In meni je bilo komaj 16 let!«

»No, sedaj ste tu.«

»Da, za dva meseca. Dospela sem z materjo in svojima dvema otrokoma. Dobila sem jih v zakonu s Chaplinom. Sta zelo lepa in razumna. Odšla sta z guvernantom, drugače bi ju vam pokazala. Odšla sta v Louvres. Rekli so mi, da se tam ne bosta mnogo zabavala in da sta premlada, da bi mogla ceniti vse to, kar bosta tam videla. A morda bosta le videla, kar ju bo razveselilo in kar bi rada sama imela. Oče ju zelo ljubi. Včasih grem z njima v posete k njemu. Takrat smo zvečer skupaj. Rada bi mu prinesla nekaj v spomin, a sta našla doslej le eno reč, ki ju zanima. To je Napoleonov grob in ta ni na prodaj. V ostalem pa je baš Napoleon kriv mojih prvih

Chaplin kot Napoleon

sporov s Chaplinom. Hotel je izdelati film, ki bi predstavljal velikega cesarja, in hotel je živeti kakor on, da bi se mogel uživati v njegovo osebnost. Včasih je stopil na klavir, del roko v telovnik in zaklical: Naprej! Glejte solnce Slavkova! — Tedaj so morali naši slugi igrati vlogo grenadirjev. Nekega večera, ko smo imeli prijatelje v gosteh, je

(Nadaljevanje na predzadnji strani)